

Projekts saņēmis finansējumu no Eiropas Kopienas un Latvijas valsts budžeta. 75% no projekta finansē Eiropas Savienība no Eiropas Sociālā fonda un 25% Latvijas valsts.

**Vientuļo vecāku, kuri audzina bērnus invalīdus,
iespējas iekļauties darba tirgū un nepieciešamais atbalsts
viņu sociālajai iekļaušanai**

Nr.VPD1/ESF/NVA/06/GS/3.1.5.3./0001/0047/14

ZIŅOJUMS

Rīga 2007

Par pētījuma „Vientuļo vecāku, kuri audzina bērnus invalīdus, iespējas iekļauties darba tirgū un nepieciešamais atbalsts viņu sociālajai iekļaušanai” ziņojuma saturu atbild SIA „LABA”.
Eiropas Kopiena un Latvijas valsts nav atbildīga par tā saturu un iespējamo izmantošanu.

Satura rādītājs

Priekšvārds.....

.....3

Ievads.....

.....5

Pētījuma rezultāti

Statistiskā informācija par viena vecāka ģimenēm, kurās aug
bērni ar speciālām

vajadzībām.....

9

Kā Latvijas sabiedrībā jūtas vecāks, kurš viens audzina bērnu
ar speciālām vajadzībām? Situācijas

vērtējums.....12

Galvenie riska faktori, kas apgrūtina vecāku, kuri vieni audzina
bērnus ar īpašām vajadzībām, iekļaušanos darba

tirgū.....18

Sociālie pakalpojumi un sociālā palīdzība vecāku sociālās
iekļaušanas

veicināšanai.....
.....23

Pārskats par iepriekš veiktajiem

pētījumiem.....33

Kopsavilkums: Secinājumi un

rekomendācijas.....36

Priekšvārds

Nabadzības un sociālās atstumtības riska mazināšana ir svarīgs Latvijas un Eiropas Savienības sociālās politikas ilgtermiņa mērķis. Nozīmīgākie darbības virzieni šā mērķa sasniegšanai ir sociālās atstumtības riskam pakļauto iedzīvotāju grupu nodarbinātības veicināšana un sociālo pakalpojumu sistēmas attīstīšana.

Vecāki, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, ir sociālā grupa ar dubultās atstumtības risku. Kā dzīvo šī Latvijas sabiedrības daļa, ar kādām grūtībām tā saskaras, kā tās pārvar, kāds valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu klāsts viņiem ir pieejams un kāds atbalsts būtu nepieciešams, lai viņu dzīves kvalitāte būtu līdzvērtīga citiem, lai viņi veiksmīgi iekļautos ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē, – tie ir svarīgākie jautājumi, uz kuriem atbildi sniedz šis pētījums. Pētījuma secinājumi un rekomendācijas būs noderīgas visiem, kuri plāno un realizē šo cilvēku nodarbinātības veicināšanas, sociālā atbalsta un iekļaušanas pasākumus.

Pētījums *Vientuļo vecāku, kuri audzina bērnus invalīdus, iespējas iekļauties darba tirgū un nepieciešamais atbalsts viņu sociālajai iekļaušanai* tika veikts ESF grantu shēmas „Pētījumu veikšana par sociāli atstumto grupu iespējām darba tirgū” ietvaros. Pētījums ir plašāka projekta sastāvdaļa. Pētījuma rezultātu prezentēšana un multiplicēšana ir projekta otra nozīmīgākā daļa. Pētījuma rezultāti šā projekta ietvaros tiks multiplicēti gan vertikāli, gan horizontāli, tādējādi sniedzot pamatu šīs mērķa grupas sociālās iekļaušanas pasākumu plānošanai. Visu Latvijas reģionu ieinteresētās valsts, pašvaldību institūcijas, kā arī nevalstiskās organizācijas tiks nodrošinātas ar objektīvu informāciju un pētījumā pamatotiem ieteikumiem, tādējādi veicinot adekvātu lēmumu pieņemšanu šīs sabiedrības daļas nodarbinātības veicināšanai un sociālajai iekļaušanai.

Projekts tieši atbilst Vienotā programmdokumenta 3. prioritātei “Cilvēkresursu attīstība un nodarbinātības veicināšana”.

Pētījuma veicēji pateicas visu valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju vadītājiem un sociālā darba speciālistiem, kuri atsaucās

un palīdzēja atrast informāciju, noorganizēt intervijas ar vecākiem un sniedza intervijas kā sociālā darba eksperti.

Vislielākā mūsu pateicība visos Latvijas reģionos ir vecākiem, kuri piekrita piedalīties intervijās un sniegt pētījumam nepieciešamo informāciju. Bez Jūsu atsaucības pētījums nebūtu bijis iespējams.

Pētījumu veica SIA *LABA* sadarbībā ar Latvijas Lauksaimniecības universitāti laikā no 2006. gada oktobra līdz 2007. gada aprīlim. Projekta autore: politikas zinātņu maģistre, SIA *LABA* radošā direktore Ināra Pomere. Pētnieku komanda: eksperti sociālā darba jautājumos – Anna Rāta, Ligita Grigule un Ainārs Sviklis, Voldemārs Bariss.

Ievads

Pētījuma mērķis bija noskaidrot un novērtēt vientuļo vecāku (māšu un tēvu), kuri audzina bērnus invalīdus, iespēju iekļauties darba tirgū, kā arī izpētīt nepieciešamo atbalstu viņu sociālajai integrācijai un līdz ar to dzīves kvalitātes uzlabošanai.

Pētījuma uzdevums bija noskaidrot:

- 1) kādi ir iepriekš veikto pētījumu nozīmīgākie secinājumi par vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, situāciju darba tirgū un sociālo atbalstu,
- 2) kāda ir valsts, pašvaldību un sociālo organizāciju rīcībā esošā statistiskā informācija par vecākiem, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, un kāda ir šīs informācijas kvalitāte,
- 3) kāds ir vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar īpašām vajadzībām, vērtējums par savu situāciju Latvijas sabiedrībā,
- 4) kādi ir galvenie riska faktori, kas kavē vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar īpašām vajadzībām, iekļaušanos darba tirgū,
- 5) kāda ir vecāku informētība par valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju piedāvātajiem sociālajiem pakalpojumiem un citiem atbalsta veidiem, kādi informācijas kanāli par sociālajiem pakalpojumiem viņiem būtu piemērotākie,
- 6) kādi sociālie pakalpojumi un atbalsts vecākiem būtu nepieciešams, lai veicinātu viņu nodarbinātību.

Pētījumā lietotie termini. Veidojot pētījuma jēdzienisko pamatu, nācās saskarties ar ļoti atšķirīgu un neviennozīmīgu mērķauditoriju raksturojošu terminoloģiju. Latvijā dažādos informācijas avotos, to skaitā arī normatīvajos dokumentos, tiek lietoti termini *invalids, vecāki, ģimene, kas audzina bērnu invalīdu, garīgā un fiziskā atpalicība* un citi termini, kas tieši norāda uz personas nepilnvērtību (*invalidus, latīņu val. – nespēcīgs*). Tomēr jaunākajos dokumentos vērojama tendence aizstāt šos terminus ar tādiem, kas pauž cieņpilnu attieksmi pret šo sociālo grupu, – *cilvēki/bērni ar speciālām vajadzībām, garīgās un fiziskās attīstības traucējumi, viena vecāka ģimene* u.c. Pētījuma nosaukumā lietoti termini *vientuļie vecāki, bērni invalīdi*, jo šāda terminoloģija lietota arī Vienotajā programmdokumentā, un šis dokuments ir pamats arī šim konkrētajam projektam. Tomēr pētījuma dokumentos, to skaitā arī šajā ziņojumā, lietota mūsdienīgāka terminoloģija. Tajās ziņojuma sadaļās, kurās tiek citēta vai iekļauta informācija no citiem avotiem, ir saglabāta citētājā dokumentā lietotā terminoloģija.

Cilvēki ar speciālām vajadzībām – personas, kurām ir objektīvas prasības pēc konkrēto vajadzību realizēšanas, kurām ir apgrūtināta viņu funkcionēšana sabiedrībā un ir nepieciešama papildu medicīniskā un sociālā aprūpe. Galvenās grupas – cilvēki ar redzes traucējumiem vai neredzīgie, cilvēki ar dzirdes traucējumiem vai nedzirdīgie, cilvēki ar valodas traucējumiem, cilvēki ar emocionāliem traucējumiem, ar garīgas attīstības traucējumiem un grūtībām mācībās, ar psihoneiroloģiskām un somatiskām saslimšanām, cilvēki ar fiziskās attīstības traucējumiem, kas ir ar hronisku raksturu. (*Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca.*)

Bērni ar speciālām vajadzībām – cilvēki ar speciālām vajadzībām līdz 18 gadu vecumam saskaņā ar ANO Konvenciju par bērnu tiesībām ir personas, kuras vēl nav sasniegušas 18 gadu vecumu.

Bērni ar garīgās un fiziskās attīstības traucējumiem – bērni ar hroniskām slimībām un invaliditāti, kuriem ir grūtības mācībās un citos darbības veidos. Izšķir vieglas, izteiktas un dziļas pakāpes traucējumus. Vieglu traucējumu gadījumos bērni var mācīties parastā vai izlīdzinātājklasē. Izteiktā pakāpe prasa speciālistu iesaistīšanos. Sociālā iemācīšanās un kompensācijas iespējas ir ierobežotas, galvenokārt komunikatīvo un pašapkalpošanās prasmju jomā. Dziļu traucējumu gadījumos bērnam vajadzīga pastāvīga aprūpe, viņa rīcībspēja ir ierobežota. Atbilstoši bērnu garīgās un fiziskās attīstības

traucējumu pakāpei pētījuma respondenti tika sadalīti 3 grupās.
(*Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca.*)

Viena vecāka ģimene (angļu val. – *single parent family*) (arī – izjukusi ģimene) – ģimene, kurā šķiršanās, viena vecāka nāves gadījumā vai aiziešanas no ģimenes dēļ trūkst kāda no vecākiem.
(*Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca.*) Pētījumā kā pamattermins mērķauditorijas raksturošanai tiek izmantots apzīmējums **vecāki, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām**. Lai gan termins ir smagnējs lietošanā, tomēr tas, pēc pētījuma komandas domām, ir viskorektākais, jo korekti konstatē situāciju, to nevērtējot un tādējādi izslēdzot slēptu diskrimināciju.

Pētījuma ietvaros **vientuļie vecāki** ir personas (tēvi, mātes), kuras vienas audzina savu bērnu/bērnus, neatkarīgi no tā, vai viņi ir juridiskā laulībā vai nav. Tāpēc pētījuma respondentu kopā ietverti gan tie vecāki, kuru laulība ir šķirta, gan tie, kuri ir juridiskā laulībā, bet dzīvo atsevišķi un faktiski vieni uztur ģimeni, gan tie, kuru laulātais ir miris. Pētījuma ziņojuma tekstā ērtības labad tiek lietots īsāks apzīmējums - **vecāki** vai **māte, tēvs**.

Sociālā atstumtība – ar sociālo atstumtību tiek saprasts process, kad indivīds nepietiekamas izglītības, diskriminācijas vai citu apstākļu dēļ nespēj pilnībā vai daļēji iekļauties sabiedrībā un piedalīties sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē. Sociāli atstumtam cilvēkam ir liegtas vai apgrūtinātas iespējas realizēt tiesības iegūt pietiekamus ienākumus un saņemt dažādus pakalpojumus un preces, kas viņam ir būtiski nepieciešamas.
(*Latvijas nacionālais rīcības plāns nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai. 2004 - 2006*)

Sociālā iekļaušana ir process, kas nodrošina nabadzības un sociālās atstumtības riskam pakļautajām personām iespējas un resursus, kas nepieciešami, lai pilnvērtīgi piedalītos sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē, nodrošinātu sabiedrībā pieņemto dzīves līmeni un labklājību, kā arī lielākas līdzdalības iespējas lēmumu pieņemšanā un pieejamību personas pamattiesībām.
(*Latvijas nacionālais rīcības plāns nabadzības un sociālās atstumtības mazināšanai. 2004 - 2006*)

Sociālie pakalpojumi – ir psihosociāla, aprūpes, rehabilitācijas, sociālā atbalsta palīdzība, kā arī naudas izmaksas un mantiski pabalsti, kas atbilst personas vajadzībām, dod iespēju pašpalīdzībai un veicina personas iesaistīšanos sabiedrības dzīvē. To var sniegt gan valsts (pašvaldības), gan sabiedriskās organizācijas, gan fiziskās

personas. (*Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca.*) Sociālie pakalpojumi tāpat ir pasākumu kopums, kas vērsts uz personu, kurām ir objektīvas grūtības veselības stāvokļa dēļ, sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, kas nodrošinātu viņu iekļaušanos sabiedrībā un pamatvajadzību apmierināšanu. Tie sevī ietver pakalpojumus gan personas dzīvesvietā, gan sociālās aprūpes, gan sociālās rehabilitācijas institūcijā. Sociālos pakalpojumus garantē Saeimas 1998. gada 7. septembra pieņemtais likums "Par sociālo drošību" un 2002. gada 31.oktobra likums "Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums". Šai likumā noteikti arī sociālo pakalpojumu sniegšanas pamatprincipi: pakalpojumu nodrošināšana klienta dzīvesvietā vai iespējami tuvu tai; sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas nodrošināšana ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās tajā gadījumā, ja sociālo pakalpojumu apjoms nav klientam pietiekams; personas individuālo vajadzību un resursu novērtējums; starpinstitucionālās un starpprofesionālās sadarbības nodrošināšana institūcijām, sniedzot sociālos pakalpojumus; personas līdzdarbība lēmuma pieņemšanas procesā; bērna aprūpe ģimeniskā vidē.

Sociālā palīdzība - naudas vai mantiskais pabalsts. Sociālo palīdzību klientam sniedz, pamatojoties uz viņa materiālo resursu - ienākumu un īpašuma - novērtējumu, individuāli paredzot katra klienta līdzdarbību. Izdala valsts un pašvaldības pienākumus materiālās palīdzības sniegšanā. Valsts materiālo palīdzību mērķis ir atbalstīt noteiktas iedzīvotāju grupas atsevišķā dzīves situācijā, bet pašvaldību materiālās palīdzības mērķis ir sniegt atbalstu iedzīvotājiem, kuru ienākumu līmenis nav pietiekams no viņiem neatkarīgu apstākļu dēļ. (Likums "Par sociālo drošību")

Sociālā aprūpe vai sociālās aprūpes pakalpojums ir pasākumu kopums, kas vērsts uz to personu pamatvajadzību apmierināšanu, kurām ir objektīvas grūtības aprūpēt sevi vecuma vai funkcionālo traucējumu dēļ, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un ilgstošas sociālās aprūpes institūcijās. (*Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums*)

Sociālā darba speciālists - persona, kurai ir šajā likumā noteiktā izglītība un kura veic sociālā darbinieka, sociālā aprūpētāja, sociālā rehabilitētāja vai sociālās palīdzības organizatora profesionālos pienākumus. (*Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums*)

Krīze - (*gr. krisis – lūzuma brīdis*) - emocionālā, psihiskā līdzsvara zaudēšana, cilvēka stāvoklis, ko izmainījis ārējs notikums, kuru

indivīds uztver kā sev fundamentāli svarīgu zaudējumu vai iespējamo zaudējumu. (*Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca.*) Bērna saslimšana ar mazāk vai vairāk neatgriezeniskām sekām vai bērna ar speciālām vajadzībām piedzimšana ir nopietna krīzes situācija gan vecākiem, gan tuviniekiem. Kā pierāda arī šā pētījuma rezultāti, vecāki paši ne vienmēr spēj produktīvā veidā tikt galā ar šo traumatisko faktu, un tas noved pie ģimenes iziršanas, vecāku fiziskās veselības pasliktināšanās un psiholoģiska rakstura problēmām. Lai palīdzētu cilvēkiem pārvarēt krīzi, atrast efektīvu veidu tās novēršanai un panāktu pozitīvu izaugsmi, ļoti bieži ir nepieciešama profesionāla palīdzība.

Pētījuma metodes

Lai sasniegtu pētījumā izvirzīto mērķi un uzdevumus, tika izmantotas vairākas savstarpēji saistītas metodes: Latvijā veikto pētījumu datu sekundārā analīze, statistiskās informācijas analīze, vecāku strukturētā intervija, sociālā darba speciālistu strukturētā intervija.

Strukturētā intervija bija pētījuma pamatmetode. Datu ieguvei tika izveidotas vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, un sociālā darba speciālistu intervijas jautājumu kopas. Tajās galvenokārt tika ietverti atvērtie jautājumi, kuros vecāki un sociālā darba speciālisti tika lūgti brīvi paust savu viedokli. Šādā veidā tika iegūti kvalitatīvi dati. Tie ļāva noskaidrot vienuļo vecāku un sociālā darba ekspertu attieksmes, vērtējumus, padziļinātu, argumentētu viedokli par dažādiem pētījuma jautājumiem. Lai noskaidrotu pamattendences par kādu atsevišķu pētījuma problēmu, intervijās tika ietverti arī slēgta tipa jautājumi. Iegūtā informācija šajā gadījumā tika apstrādāta kā kvantitatīvie dati. Tomēr pētījumā noteicošā bija kvalitatīvā pieeja. Intervijas tika pierakstītas elektroniskos datu nesējos, atsevišķos gadījumos pieraksts tika veikts ar roku, tās tika atšifrētas un dati saglabāti elektroniskā datu bāzē.

Latvijā veikto pētījumu datu sekundārā analīze. Metode tika izmantota, lai analizētu un novērtētu iepriekš veiktos pētījumus par mērķa grupu. Metode atklāja pilnīgu informācijas vakuumu par pētījuma mērķa grupu. **Statistiskās informācijas analīze.** Metode tika izmantota sākotnējās informācijas ieguvei par mērķa grupu. Veiktā analīze atklāja aptverošas, detalizētas statistiskās informācijas neesamību par mērķa grupu.

Pētījuma izlase

Vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar īpašām vajadzībām, izlase tika veidota, balstoties uz reģionālo principu, iekļaujot aptuveni vienādu vecāku skaitu no četriem reģioniem - Zemgales, Latgales, Kurzemes un Vidzemes, kā arī Rīgas. Iepriekšējā statistiskās informācijas analīze atklāja, ka Latvijā nav pieejama statistiskā informācija par mērķa grupas – vientuļie vecāki, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, - apjomu un sadalījumu. Tāpēc pētījuma izlases veidošanā tika izmantota *sniega bumbas* metode un pētījuma izlases veidošana noritēja vairākos posmos. Sākotnēji Rīgā un reģionos tika atlasītas organizācijas un institūcijas, kuru rīcībā varētu būt informācija par kādu no vientuļajiem vecākiem. Tad uz šīm organizācijām tika zvanīts vai nosūtīta elektroniskā vēstule ar lūgumu sniegt viņu rīcībā esošo informāciju par vientuļajiem vecākiem. Pēc vienošanās ar iespējamiem respondentiem par viņu piekrišanu piedalīties intervijā, organizāciju pārstāvji sniedza pētniekiem pirmo respondentu kontaktinformāciju. Savukārt interviju noslēgumā šie vecāki tika lūgti ieteikt vēl citus viņiem zināmos vientuļos vecākus, kuri audzina bērnus invalīdus.

Uzsākot faktisko izlases veidošanu, pētnieki saskārās ar vairākām nopietnām grūtībām. Respondentu atrašana bija ļoti sarežģīts process vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, par šo iedzīvotāju kategoriju nebija atrodamā sistemātiska informācija ne valsts un pašvaldību institūcijās, ne sabiedriskajās organizācijās. Otrkārt, datus par fiziskajām personām aizsargā “Fizisko personu datu aizsardzības likums” un “Ārstniecības likums”. Tāpēc bez šo personu piekrišanas dati nav izpaužami. Un, treškārt, ne vienmēr paši vientuļie vecāki vēlējās iesaistīties pētījumā.

Intervijas tika veiktas visos Latvijas reģionos un Rīgā, kopā intervējot 170 vecākus, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām. Faktiskais respondentu sadalījums pa reģioniem ir 19% - Zemgale, 26% - Kurzeme, 10% - Latgale, 11% - Vidzeme, 34% - Rīga.

Pētījuma gaitā notika 10 ekspertintervijas un tika intervēti gan valsts, gan pašvaldību, gan nevalstiskā sektorā strādājošie sociālā darba speciālisti eksperti. Ekspertu izlases veidošanā svarīgākais kritērijs bija speciālista tieša iesaiste sociālās politikas realizēšanā, sociālo pakalpojumu sniegšanā vai darbā ar mērķauditoriju. Eksperti tika meklēti gan reģionos, gan Rīgā.

Tekstā lietoti šādi saīsinājumi

Vientuļie vecāki, vecāki

LM
SPP

Vientuļie vecāki, kuri
audzina bērnus ar speciālām
vajadzībām
Labklājības ministrija
Sociālo lietu pārvalde

Pētījuma rezultāti

1. Statistiskā informācija par viena vecāka ģimenēm, kurās aug bērni ar speciālām vajadzībām.

Viens no pētījuma sākuma uzdevumiem bija statistiskās informācijas par pētījuma mērķa grupu apkopošana. Precīza informācija par mērķauditorijas skaitlisko apjomu, tās sadalījumu pa reģioniem, rajoniem un pagastiem, vecuma, dzimuma sadalījumu, izglītības līmeņa un materiālās nodrošinātības līmeni un citiem parametriem ir svarīga informācija, kas ļautu plānot nodarbinātības un citus sociālās iekļaušanas pasākumus.

Šis uzdevums izrādījās ļoti sarežģīts un līdz galam neatrisināms. Aptveroša informācija par viena vecāka ģimenēm, kurās aug bērni ar speciālām vajadzībām, valstī nav atrodamā. Grūti atrodamā ir arī informācija par visu mērķa grupu – bērniem invalīdiem, kuri aug ģimenēs. No ekspertu intervijām iespējams secināt, ka šādai situācijai ir divi galvenie cēloņi: 1) informācijas sadrumstalotība starp dažādām institūcijām un organizācijām un 2) informācijas par fizisko personu datiem aizsargāšanas nepieciešamība.

Informācijas sadrumstalotība. Īstenojot valsts sociālo politiku, bērnu invalīdu sociālo problēmu risināšanā un īstenošanā ir veikta dažādu valsts līmeņa institūciju un pašvaldību funkciju nošķiršana. Ar bērna veselību saistītie atbalsta pasākumi ir Veselības ministrijas un tās pakļautības iestāžu pārziņā, savukārt sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu problemātika ir Labklājības ministrijas un tās pakļautības iestāžu pārziņā. Lai gan dažādu organizāciju kompetences un funkciju skaidra nošķiršana un to dublēšanās izskaušana ir valsts pārvaldes labas organizācijas pazīme, tomēr - līdztekus funkciju nošķiršanai - tiek sadrumstalota arī informācija par pakalpojumu saņēmējiem. Katra institūcija vāc un apkopo informāciju atbilstoši tās funkciju specifikai. Rezultātā katras institūcijas rīcībā esošā informācija aptver tikai daļu no kopējās sociālās grupas, šajā gadījumā – daļu informācijas par bērniem invalīdiem. Piemēram, VDEĀK (Veselības un darba spēju ekspertīzes ārstu valsts komisija), kuras pamatfunkcija ir invaliditātes ekspertīze un kura darbojas Veselības ministrijas paspārnē, rīcībā ir informācija par personām, kurām veselības stāvokļa dēļ ir piešķirta invaliditāte. Tikai no 2006. gada Valsts statistikas pārvaldes izdotajos pārskatos tiks iekļauta šīs

institūcijas rīcībā esošā informācija par personām, kurām invaliditāte piešķirta pirmo reizi un kurām atkārtoti. Savukārt VSAA (Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras) rīcībā ir informācija par tiem bērniem invalīdiem, kuri saņem invaliditātes pabalstu. Pamatojoties uz DEĀK piešķirto invaliditāti, Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra izmaksā pabalstus bērniem ar invaliditāti. Kopš 2005.gada ģimenēm, kuras audzina bērnu invalīdu, tiek piešķirts valsts pabalsts arī par bērna invalīda kopšanu. VSAA, kas atrodas Labklājības ministrijas padotībā, ir atrodama arī informācija par personām, kuras saņem šo pabalstu. Valsts aģentūras "Tehnisko palīglīdzekļu centrs" (TPC), kas ir Labklājības ministrijas padotībā, rīcībā ir informācija par tiem bērniem, kuriem nepieciešami tehniskie palīglīdzekļi, ja viņi ir vērsušies pēc šādas palīdzības ar medicīnisku nosūtījumu. Sociālo pakalpojumu pārvaldes (SPP), kas ir Labklājības ministrijas pārziņā, rīcībā ir informācija par visiem bērniem invalīdiem, kuri atrodas bērnu aprūpes iestādēs vai saņem alternatīvās aprūpes pakalpojumus. Šo sarakstu varētu turpināt, bet jau minētie piemēri skaidri ilustrē pastāvošo problēmu. Pētījumam nepieciešamās informācijas iegūvi vēl vairāk sarežģī tas, ka gan medicīniska, gan sociāla atbalsta sniegšana ir arī pašvaldību kompetence. Turklāt sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu sniegšanā iesaistās arī sabiedriskais sektors. Pašvaldības apkopo informāciju savas kompetences ietvaros. Sabiedrisko organizāciju rīcībā ir informācija par klientiem, kuri vērsušies pie viņiem pēc palīdzības.

Tādējādi izveidojusies situācija realitātē noved pie tā, ka precīzas statistiskās informācijas iegūve ir ļoti sarežģīts uzdevums. Ilustrācijai pievienojam vienu piemēru tam, cik sarežģīts ir bijis precīzas visu bērnu invalīdu, kuri aug ģimenēs, noteikšanas process, gatavojot Ministru kabineta noteikumu projektu "Grozījumi Ministru kabineta 2001. gada 5. jūnija noteikumos Nr. 230 "Noteikumi par valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām no valsts pamatbudžeta un valsts sociālās apdrošināšanas speciālajiem budžetiem"*"*: *Aprēķinā par nestrādājošas personas, kura kopj bērnu invalīdu, pakļaušanu obligātajai sociālajai apdrošināšanai ir izmantots pieņēmums, ka bērnu invalīdu skaits, kuriem nepieciešama īpaša kopšana, ir vidēji 15% no bērnu invalīdu kopskaita, par kuriem piešķirta piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta: 2003. gadā - 10 264 bērni vidēji mēnesī, 2004. gadā - 9643 bērni vidēji mēnesī (Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras vidējie rādītāji). Prognozējot bērnu invalīdu, kuriem nepieciešama īpaša kopšana, skaitu 2005.*

gadam un turpmākajiem gadiem, ir izmantots pieņēmums, ka ar 2005. gadu bērnu invalīdu kontingenta dinamika stabilizēsies un 2005. gadā atbildīs 2003. - 2004. gada attiecīgo kontingentu vidējam radītājam, t.i., 9953 (vidēji mēnesī). Turpmākajos gados bērnu invalīdu, kuriem nepieciešama īpaša kopšana, skaits palielinās atbilstoši procentuālajam koeficientam, kuru aprēķina no kopējā gadā vidēji ekspertējamo invalīdu skaita dinamikas (ekspertējamo invalīdu kopējais skaits 2002. gadā bija 38 577, 2003. gadā – 40 972, 2004. gadā – 39 322), t.i., gadā vidēji pieauga par 2,2 %. Prognozētais bērnu invalīdu skaits 2005. gadā (vidēji mēnesī) ir 9953, 2006. gadā – 10 172, 2007. gadā – 10 396, 2008. gadā – 10 625, 2009. gadā – 10 859, 2010. gadā – 11 098.

Invaliditātes un tās izraisīto seku samazināšanas politikas pamatnostādņēs 2005. – 2015. gadam pievērsta uzmanība šai problēmai. Kopš 2004. gada uzsākts projekts “Invaliditātes informatīvās sistēmas attīstība”, kura viens no uzdevumiem ir izveidot vienotu Latvijas invalīdu reģistru, kurā informācija būtu pieejama, integrēta, bet vienlaikus garantētu nepieciešamo konfidencialitāti. Kaimiņvalstī Lietuvā ir pieejami precīzi dati par bērniem invalīdiem.

Fizisko personu datu aizsardzība. Otrs iemesls apgrūtinātai informācijas ieguvei ir fiziskās personas datu aizsardzība. Fizisko personu datu ieguvei, datu bāzu veidošanu, piekļuvi šiem datiem reglamentē “Fizisko personu datu aizsardzības likums”, turklāt personu, kurām ir veselības traucējumi, datus aizsargā arī “Ārstniecības likums”. Arī šajā gadījumā likumu darbībai ir divējādas sekas. Šo likumu prasības pasargā personu no nesankcionētas darbības ar viņa personas datiem. Tomēr vienlaikus tas sarežģī un apgrūtina informācijas ieguvei gadījumos, kad tā būtu nepieciešama sociālā atbalsta plānošanai un sniegšanai un citiem atbalstāmiem pasākumiem. Ar šo problēmu praksē saskārās arī šā pētījuma komanda, veidojot pētījuma izlasi.

2. Kā Latvijas sabiedrībā jūtas vecāks, kurš viens audzina bērnu ar speciālām vajadzībām? Situācijas vērtējums.

Viens no pētījuma uzdevumiem bija noskaidrot, kā savu situāciju mūsdienu Latvijas sabiedrībā vērtē paši vecāki, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām. Jau uzsākot pētījumu, apzinājāmies, ka šo ģimeņu stāvoklis ir sarežģīts. Iegūtie dati to apstiprināja. Vienlaikus dati ļauj precīzāk atklāt tās grūtības, ar kurām savā ikdienā saskaras viena vecāka ģimenes, kurās aug bērni ar speciālām vajadzībām.

Tikai neliela daļa vecāku norādīja, ka viņi **jūtas normāli vai vismaz apmierinoši**. Lielākoties vecāki šādi savu pašsajūtu novērtēja salīdzinājumā ar to, kā bija sākumā, kad bērns piedzima vai saslima vai tika uzzināts par bērna slimību, un ir tagad.

Jūtos normāli, sākumā bija bažas par bērna veselību, tagad jau esmu pieradusi, īpašu sarežģījumu nav. (Mamma no Rīgas, 39 gadi, strādā)

Tas bija grūti, tomēr esmu tikusi galā. Pašreiz jūtos labāk. (Mamma no Zemgales, 45 gadi, strādā)

Tieku ar visu galā. (Tēvs no Zemgales, 43 gadi, strādā)

Pašreiz jau pamazām iekļaujamies sabiedrībā. (Mamma no Zemgales, 41 gads, strādā)

Trīs vecāki norāda, ka viņu bērnu saslimšana ir vieglāka salīdzinājumā ar citu bērnu smagākām saslimšanām, un tāpēc viņi var justies normāli.

Normāli. Šī slimība nav saistīta ne ar garīgo, ne fizisko invaliditāti. (Mamma no Rīgas, 40 gadi, strādā)

Būtībā tas nav tik briesmīgi. Justos daudz sliktāk, ja bērnam būtu fiziskā invaliditāte, pašreiz jūtos normāli. (Mamma no Rīgas, 35 gadi, strādā)

Tā nav fiziska vaina, līdz ar to jūtos normāli. (Mamma no Rīgas, 32 gadi, nestrādā)

Vairāki vecāki norāda, ka pašsajūta ir laba, pateicoties tuvinieku atbalstam un sapratnei. Daži vecāki uzsvēra, ka ir psiholoģiski stipri, tāpēc tiek ar visu galā.

Kāda bērna māmiņa, raksturojot savu situāciju, minēja trīs stabilizējošus faktorus – izglītību, tuvinieku atbalstu, pašas psiholoģisko stiprumu.

Tā kā esmu psiholoģiski stipra, man ir saprotoši tuvinieki, ir izglītība, kas iegūta vēl pirms bērna nākšanas pasaulē, tad jūtos normāli. Ja tā visa nebūtu, iespējams, ka netiktu ar visu galā. (Mamma no Zemgales, 35 gadi, strādā)

Neviens no vecāku grupas, kuri norādīja, ka jūtas salīdzinoši labi, tieši neuzsvēra, ka iespēja strādāt un nodarbinātība ir viņu pašsajūtu stabilizējošs faktors, tomēr šai respondentu grupā - izņemot vienu māmiņu - visi vecāki bija nodarbināti. Savukārt tie vecāki, kuri nestrādāja, to minēja kā bailu un nedrošības pamatu.

Bailēs grūti dzīvot, bet savādāk nevaru, ja strādātu, varbūt tik daudz nedomātu. (Mamma no Rīgas, 35 gadi, nestrādā)

Krīze. Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūta pētnieku veiktajā pētījumā “Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām” par riska grupu sociālo atstumtību veicinošiem faktoriem tika minēta riska grupu psiholoģiskā labilitāte. Tieši vecāki ar bērniem invalīdiem visvairāk bija uzsvēruši savus negatīvos psiholoģiskos un fiziskos simptomus: mazvērtības sajūtu, pēkšņas bailes bez iemesla, nervozitāti, galvas sāpes, depresiju, satraukumu, bezmiegu.

Šajā pētījumā tika konstatēta analoga situācija. Gandrīz visu vecāku izteikumi liecina, ka bērna saslimšana vai bērna ar speciālām vajadzībām piedzimšana bijusi nopietna krīzes situācija, kuru nācies pārdzīvot un kuras sekas bieži vien jūtamās joprojām. Krīze skārusi gan viņus pašus, gan arī tuviniekus. Vecāku nosauktajā pārdzīvojumu sarakstā ietverti ļoti smagi psiholoģiski pārdzīvojumi -

šoks, depresija, nomāktība, kauns, vainas sajūta, sirdsapziņas pārmetumi, pamestības, vientulības sajūta, bezpalīdzība, atstumtība, atsvešinātība no visiem, izolētība.

Bija šoks un negribējās ticēt, ka tas būs uz mūžu, jo bērns bija un ir tik sabiedriska... (Mamma no Zemgales, 50 gadi, strādā)

Protams, bija šoks. Kāpēc? Kā varēšu strādāt, kā tikt galā ar bērnu? Pamazām viss kārtojas, bērns aug, sāk apmeklēt skolu, kļūst vieglāk. (Mamma no Rīgas, 36 gadi, strādā)

Sākumā varēju tikai raudāt, bija liela depresija, bet pamazām sāku pierast. Pašlaik - tā ir mana dzīve, ar ko ir jāsamierinās. (Mamma no Zemgales, 48 gadi, nestrādā)

Bērnā bija 6 gadi, kad tas notika. Domāju - nekad nepieradīšu pie domas, ka tā vispār var notikt, bet tā ir. Tas ir briesmīgi - tikko bērns bija vesels un pēkšņi praktiski gulošs. Cīnījāties visi, arī ārsti, protams, gan tikai līdz izrakstīšanai. Tālāk tā ir tikai mana problēma, cik varu, tik daru, jūtos nomākta un slikti. (Mamma no Rīgas, 38 gadi, nestrādā)

Sākumā jutos izolēta un nevarēju pieņemt, ka man tāds bērns... (Mamma no Zemgales, 39 gadi, nestrādā)

Bērna slimība parādījās pēc 3 gadiem. Sākumā bija sirdsapziņas pārmetumi, vēlāk pieradu. Dzīvē ir tā kā ir, un nav ko no tās baidīties. (Mamma no Rīgas, strādā)

Jūtos izolēta no sabiedrības, bet pašreiz jau pamazām sākam iekļauties sabiedrībā. (Mamma no Zemgales, 41 gads, strādā)

Slikti pati jutos, bija neērti, kauns, vainas sajūta. Centos par to nerunāt un noslēpt no apkārtējiem. Tas viss ļoti slikti ietekmēja manu veselību. (Mamma no Vidzemes, 63 gadi, strādā)

Protams, jūtos vainīga par to, ka man ir tāds bērns. Šoks un depresija... Bet tad domāju, ka man izdosies, un daudz jau ir paveikts šajā laikā, tomēr ir grūti. (Mamma no Zemgales, 42 gadi, strādā)

Reizēm jūtos atstumta, nesaprasta. Daži cilvēki izsaka sliktas piezīmes, apvaino... (Mamma no Kurzemes, 47 gadi, strādā)

Tas ir ļoti grūti. Bērnam nav iespējams veikt operāciju, tādēļ bieži pasliktinās veselība. Latvijas mediķi nespēj darīt brīnumus, jo nav finansējuma, ārpus Latvijas nav iespēju aizbraukt. Jūtos bezspēcīga un atstumta. (Mamma no Rīgas, 40 gadi, strādā)

Sāpumā domāju, ka gan jau pāries. Bērnam bieži bija temperatūra, vēlāk sākās krampji, un izrādījās, ka ir nervu sistēmas traucējumi. Noskaidrot patiesos iemeslus nav izdevies arī šodien, neziņa traucē. Moka vainas apziņa. (Mamma no Rīgas, 36 gadi, nestrādā)

Protams, jutos bezgala vientuļa un pamesta. Kopš atsāku strādāt, vairāk cilvēku apkārt – jūtos vajadzīga. (Mamma no Rīgas, 35 gadi, strādā)

Esmu pilnīgā depresijā, jūtos vientuļa lielā pilsētā, zuduši visi kontakti, jo bērns paņem visu, nezina, kā tikt no tā laukā. (Mamma no Rīgas, 38 gadi, nestrādā)

Jūtos slikti, jo mācības nav pabeigtas, neredzu arī iespēju tās turpināt, jo viss ir pakārtots bērna vajadzībām. Ilgstoši pavadīju laiku kopā ar bērnu slimnīcā, tagad rehabilitācija. Vecākiem no valsts nav materiāla atbalsta, es tikai eksistēju. (Mamma no Rīgas, 30 gadi, nestrādā)

Jāatzīmē, ka respondentu kopā nebija neviena vecāka, kurš pētījumam atbilstošā statusā būtu nokļuvis nesen – ne šķiršanās, ne bērna saslimstība nebija stadijā, ko varētu raksturot kā krīzi. Visi vecāki jau bija situāciju pieņēmuši un tai piemērojušies, bet viņi spilgti atceras to laiku. Vairākas mātes interviju sākumā norādīja, ka viņām joprojām ir sāpīgi atgriezties šajās atmiņās.

Vecāki paši ne vienmēr spējuši racionālā un produktīvā veidā tikt galā ar šo traumatisko pieredzi. Par to liecina vecāku stāstītais, ka tieši bērna ar speciālām vajadzībām ienākšana ģimenē ir bijis iemesls laulības faktiskai un juridiskai iziršanai. Šāds ģimenes iziršanas scenārijs ir raksturīgs lielākajai daļai respondentu.

Par to, ka bērnam būs redzes problēmas, zināju kopš bērna dzimšanas, jo bērna tēvam bija tas pats. Visļauņākais, ka izjuka ģimene, jo visā vainoju bērna tēvu. Tas ir morāli grūti, ka tagad esmu viena. (Mamma no Rīgas, 39 gadi, nestrādā)

Pirmais bija mans tēvs, kurš atklāja, ka meitene nedzird. Viņai tad bija kādi 10 mēneši. Kad tēvs man to pateica, sāku vērot un sapratu, ka kaut kas nav kārtībā. Naktī nevarēju gulēt, biju šokā. Nezināju, kā lai komunicē ar bērnu, ko lai tālāk daru, pie kā lai vērsos. Vīrs norobežojās un ierāvās sevī. Viņš nespēja tikt ar šo situāciju galā. Viņš notikušajā vainoja mani un pat manu tēvu. Un tad aizgāja no mums prom. (Mamma no Vidzemes, 36 gadi, strādā)

Otra vecāka aiziešana no ģimenes, arī nāve visiem respondentiem ir bijusi vēl viena krīzes situācija viņu dzīvē, radot papildu nedrošību, spēku izsīkumu, apjukumu, aizvainojumu un pamestības sajūtu.

Jācenšas pielāgoties. Uztrauc bērna nākotne. Ja blakus ir otrs cilvēks, visam tikt pāri ir vieglāk. (Mamma no Vidzemes, 45 gadi, strādā)

Grūti bija sākumā, bet tad likās - mēs esam stipri, jo bija pilna ģimene. Pirms vairākiem gadiem nomira bērna māte, biju kā bez rokām, jo visu līdz tam bija iznesusi viņa. Nu viss nokārtojies, bet drošības par bērna turpmāko dzīvi nav. (Tēvs no Kurzemes, 43 gadi, strādā)

Kad paliku viens ar bērniem, kļūva grūti, domāju, ka nodzeršos, bet nevaru atļauties atslābināties, jo aug bērni. (Tēvs no Rīgas, 54 gadi, strādā)

Laulība nebija reģistrēta, tāpēc, kad vīrs nomira, nesaņemam apgādnieka pensiju. Ir ļoti grūti. (Mamma no Zemgales, 48 gadi, nestrādā)

Kā norādīja viena no sociālā darba ekspertēm, bērna augšana, viņa veselības stāvokļa svārstības, paša vecāka novecošanās, arī jaunu attiecību veidošanās u.c. notikumi šajās ģimenēs var radīt atkārtotas krīzes situācijas. Tāpēc ļoti svarīgi, lai gan šīm ģimenēm, gan

vientuļajiem vecākiem būtu pieejams regulārs profesionāls psiholoģisks un sociāls atbalsts.

Cita eksperte norādīja, ka ģimenēm, kurās ir bērns ar īpašām vajadzībām, nepieciešama ilgstoša kompleksa palīdzība kopš brīža, kad šajā ģimenē ir radusies problēma. Piemēram, psiholoģiska palīdzība ģimenes saglabāšanai, „izdeģšanas” novēršanai. Šī palīdzība būtu jāsaņem no pašvaldības.

Sabiedrības attieksme. Daudzi vecāki norādīja, ka Latvijas sabiedrības attieksme pret bērniem un cilvēkiem ar speciālām vajadzībām pēdējos gados palēnām mainās uz labo pusi, tomēr ir vērojamas arī vairākas negatīvas parādības:

- 1 joprojām, izejot uz ielas, vecāki jūt nepatīkamu **un nevēlamu** apkārtējo cilvēku **pastiprinātu ziņkāri**. Īpaši to uzsvēra vecāki, kuru bērniem ir izteikti vai smagi fiziskās un garīgās attīstības traucējumi, un tie vecāki, kuri šajā situācijā ir neilgi.

Ļoti slikti jūtos... Sāku jau pierast, bet vēl nespēju par to atklāti runāt. Nemāku vēl nereaģēt uz skatieniem, man sāp apkārtējo attieksme. Reizēm no apkārtējiem jūtu nievas un žēlumu pret bērniem. (Mamma no Rīgas, 31 gads, nestrādā)

Kopš dzimšanas bērns ir slims, nespēju citam atdot savu bērnu. Sākumā bija ļoti grūti, vēlāk samierinājos Bija nepatīkama apkārtējo ziņkāriība, bet tas ir mans bērns. (Mamma no Zemgales, 42 gadi, strādā)

Apkārtējo ziņkāre reizēm ir uzmācīga. Vienreiz bija tā. Bijām izgājušas ar meitu ārā pie dīķa pīlītes pabarot. Viena sieviete, ejot garām, pilnīgi otrādi apgriezās. Pie sevis nodomāju: Ej, ej vien, ka nepaklūpi!... Un patiešām paklupa. (Mamma no Latgales, 42 gadi, strādā)

- 1 daži vecāki norāda, ka sajutuši **neizpratni, pat nievājošu attieksmi** pret sevi un bērnu.

Tagad jau esmu pieradusi, bet nejūtos tik stipra, lai visur paustu, ka man ir šāds bērns, mūsu sabiedrība to vēl nepieņem. (Mamma no Rīgas, 34 gadi, strādā)

Bieži jūtu apkārtējo nosodošos skatienus, dažreiz līdzjūtību. (Mamma no Kurzemes, 48 gadi, strādā)

Sabiedrībā atbalstu nejūtu, dažkārt nievas, ka vācu 'kropļi'. (Mamma no Zemgales, 42 gadi, strādā)

Reizēm jūtos nesaprasta un atstumta. Daži cilvēki izsaka sliktas piezīmes, apvaino. (Mamma no Kurzemes, 47 gadi, nestrādā)

Nesaprotama ir valsts un sabiedrība, kas vēl līdz šim uzskata, ja jau man bērns ir slims, tad arī man pašai ir kāda vaina. Tas ļoti nomāc. (Mamma no Rīgas, 36 gadi, strādā)

Tiešs atbalsts vecākiem, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām. Daudzi vecāki, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, gan objektīvu, gan subjektīvu apstākļu dēļ savu dzīvi ir pilnībā pakārtojuši bērnu vajadzībām. Bieži vien viņi dzīvo uz pilnīga spēku izsīkuma un izmisuma robežas. Tāpēc daži vecāki norāda, ka valstī vajadzētu vairāk attīstīt sociālā atbalsta pasākumus tieši pašiem vecākiem. Vairāki vecāki norāda, ka atbalsts būtu vajadzīgs arī viņu tuviniekiem, kuri nesavtīgi palīdz sarežģītajā situācijā, un arī visai ģimenei, kurā aug bērns ar speciālām vajadzībām. Līdzīgas atziņas pauda arī vairāki sociālā darba eksperti.

Man klājas grūti, jo nav pieredzes. Valsts atbalsta bērnu, bet es - kā mamma - esmu atstāta pati savā varā: kā proti, tā dari. (Mamma no Rīgas, 45 gadi, strādā)

Protams, ka jūtos slikti. Cīnos tikai pati, jo valsts par vecākiem nedomā. Valsts nostāja ir tāda, ka vecāki ir vainīgi pie notikušā. Jā, ir valsts atbalsts bērnam, bet ne vecākam. (Mamma no Rīgas, 36 gadi, strādā)

Ļoti būtu vajadzīgs valsts atbalsts ģimenēm, kurās aug jaunieši ar invaliditāti. (Mamma no Zemgales, 43 gadi, strādā)

Ļoti vēlētos, lai arī manai mammai būtu kāda palīdzība. Viņa nesaka, bet ļoti pārdzīvo par mums un ir bezgala nogurusi. (Mamma no Latgales, 37 gadi, strādā)

Viens no lielākajiem vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, satraukuma iemesliem ir nedrošība par bērna nākotni.

3. Galvenie riska faktori, kas apgrūtina vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar īpašām vajadzībām, iekļaušanos darba tirgū.

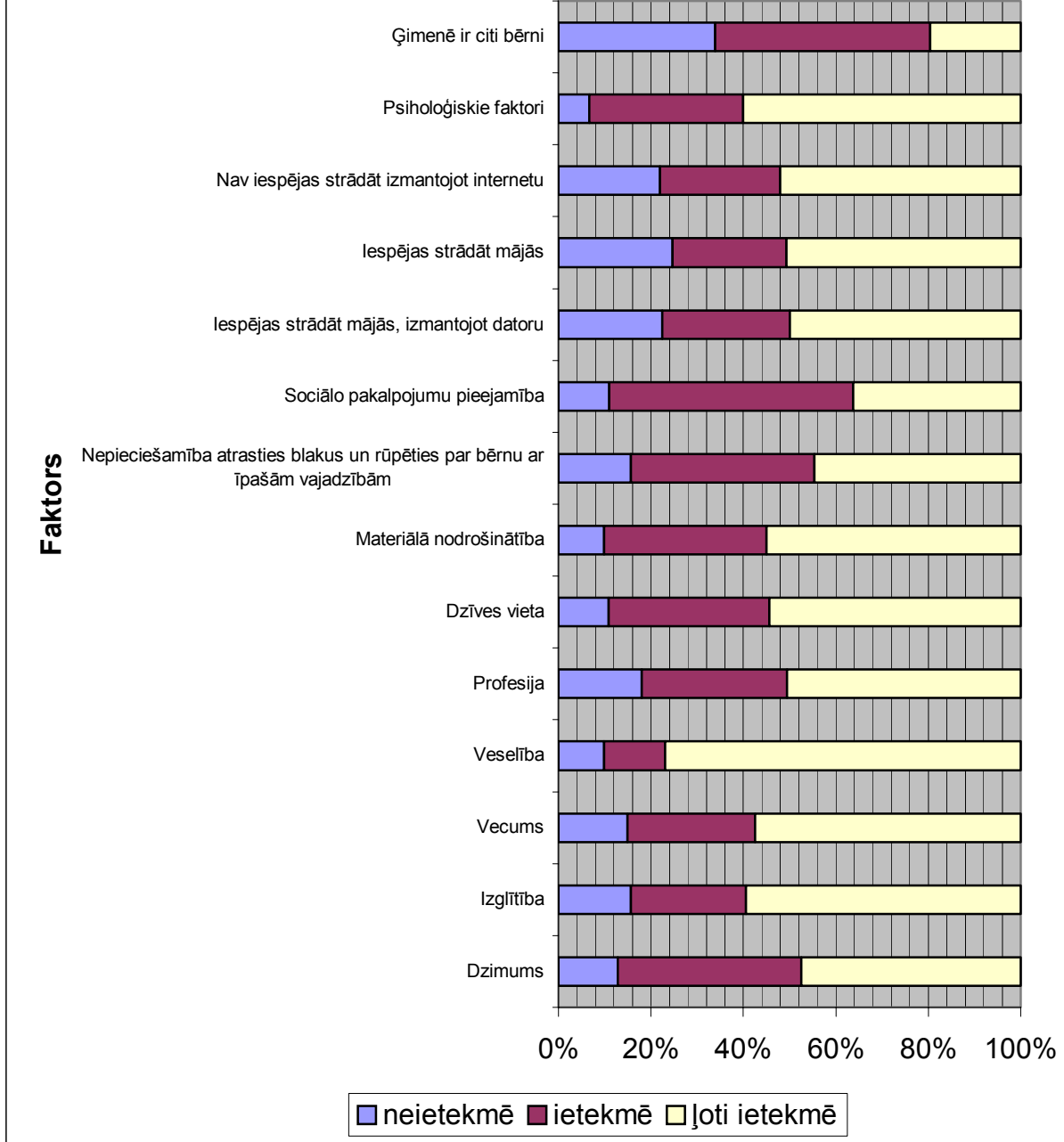
Lai noskaidrotu galvenos riska faktoros, kas vecākiem, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, liedz vai apgrūtina iekļaušanos darba tirgū, respondentiem tika piedāvāts 16 iespējamo riska faktoru saraksts un lūgts novērtēt šo faktoru ietekmi uz viņu nodarbinātību. Kā rāda dati, tikai viens no sarakstā minētajiem riska faktoriem - ģimenē ir vēl citi bērni - tika novērtēts kā mazāk ietekmējošs faktors. Citus riska faktoros vismaz $\frac{3}{4}$ respondentu atzinuši par tādiem, kas lielākā vai mazākā mērā ietekmē viņu nodarbinātības iespējas. Vecāki vislielāko risku veiksmīgai iesaistei darba tirgū saskata pašu **veselības stāvoklī, izglītības līmenī, dažādos psiholoģiskos faktoros, vecumā, dzīvesvietā un materiālajā nodrošinātībā.** (Skat.1.attēlu.) Vairāk nekā puse respondentu nosaukuši šos riska faktoros par viņu profesionālo karjeru nopietni apdraudošiem. Vientuļajiem vecākiem minēto riska faktoru saraksts ir līdzīgs kā citām riska grupām. Tādējādi var secināt, ka pamata riski šai sociālajai grupai lielā mērā ir tādi paši kā pārējām sociālās atstumtības riska grupām.

Pētījums uzrāda, ka **veselības problēmas** bieži vien ir ne tikai bērniem, bet arī pašiem vecākiem. Savos komentāros vecāki ir norādījuši, ka sarežģītā dzīve, audzinot bērnu ar speciālām vajadzībām, nopietni pasliktinājusi arī viņu pašu veselību. Daļai vecāku arī pašiem ir piešķirta invaliditāte.

Galvenais iemesls, kāpēc **izglītība** tiek uzskatīta par profesionālās karjeras riska faktoru, ir iegūtās specialitātes neatbilstība pašreizējam pieprasījumam (piemēram, zoonženieris, skaitļošanas mašīnu operators, iegūtā pavāra specialitāte padomju laikos u.c.). Ja ņem vērā, ka vairāk nekā trešdaļai respondentu ir tikai pamatizglītība vai nepabeigta pamatizglītība, tad saprotams, ka izglītība ir nopietns riska faktors, kas kavē viņu iekļaušanos darba tirgū. Tomēr jāatzīmē - katrs piektais respondents uzskatīja, ka viņam ir laba izglītība un tā ļauj veiksmīgi iekļauties darba tirgū. Šo respondentu profesijas bija pirmskolas, pamatskolas pedagogs, speciālais pedagogs, sociālais darbinieks, frizieris, celtnieks, kurinātājs, medmāsa u.c. Vairāki respondenti norādīja, ka pašlaik mācās augstskolā, apgūstot jaunu specialitāti vai papildinot iepriekšējo.

Psiholoģiskie faktori, kurus vecāki minēja intervijās, konkretizējot savu viedokli šajā jautājumā, bija dažādi vispārīga rakstura negatīvie psiholoģiskie stāvokļi (depresija, nomāktība, raizēšanās, spēku izsīkums, bažas par bērna veselību u.c.) un nebija saistīti tikai ar viņu nodarbinātību. Vairāki vecāki minēja psiholoģisko nedrošību, kas saistīta ar bailēm zaudēt darbu tāpēc, ka bērns bieži slimo un viņi ir spiesti kavēt darbu. Citi minēja faktu, ka viņi ilgstoši nav strādājuši algotu darbu, tāpēc jūtas nedroši. Arī intervētie eksperti psiholoģisko labilitāti vērtē kā ļoti izteiktu riska faktoru vecākiem, kuri vieni audzina bērnu ar speciālām vajadzībām. Konkretizējot, kā izpaužas šā riska faktori, eksperti minēja vecāku depresīvo noskaņojumu, spēku izsīkumu un dzīves apnikumu, pašpaļāvības trūkumu, bažas par sabiedrības uzskatu, ka viņi paši varētu būt vainīgi pie tā, ka viņu bērns nav vesels. Viena eksperte norādīja, ka arī vecāku pašizliedzība, cenšoties darīt visu iespējamo un neiespējamo, lai izārstētu bērnu, ir jāuzskata par risku gadījumos, kad bērna stāvoklis - labākajā gadījumā - ir tikai uzlabojams un stabilizējams. Šiem vecākiem būtu vajadzīgs psiholoģisks atbalsts, lai viņi spētu pieņemt situāciju un rīkoties adekvāti iespējām, ko pieļauj bērna veselības stāvoklis. Psiholoģisko faktoru kā risku savai profesionālajai karjerai noliedza tikai aptuveni katrs desmitais respondents.

Cik lielā mērā Jūsu iespējas iekļauties darba tirgū ietekmē

1.attēls

Vecums. Viena piektā daļa pētījuma respondentu ir vecāki par 45 gadiem, un šī ir vecuma grupa ar paaugstinātu risku. Eksperti arī

norādīja, ka vecāku vecums varētu būt riska faktors, tomēr tas nav specifisks risks tikai šai sociālajai grupai.

Dzīvesvieta. Pētījuma dati uzrāda vispārējai nodarbinātības problemātikai atbilstošu tendenci: laukos dzīvojošajiem respondentiem ir grūtāk atrast darbu, tāpēc tas viņiem ir izteiktāks riska faktors nekā pilsētās dzīvojošajiem respondentiem. Arī eksperti to uzskata par riska faktoru, jo darbavietu pieejamība ir atšķirīga pilsētās un laukos.

Pētījumā netika iegūti dati par respondentu **materiālās nodrošinātības** līmeni. Tomēr daudzi respondenti savā stāstījumā uzsvēra, ka viņu ģimenes izjūt nopietnas materiāla rakstura grūtības. Tāpēc ir saprotams fakts, ka vecāki savu materiālo maznodrošinātību uzskata par izteiktu risku. Tieši materiālās situācijas uzlabošanu nestrādājošie vecāki min kā galveno iemeslu darba meklējumiem un strādājošie – kā iemeslu vēlmei mainīt pašreizējo darbu uz labāk atalgotu. Daži strādājošie vecāki minēja faktu, ka viņi ir spiesti uzņemties lielāku darba slodzi, lai nopelnītu vairāk un spētu nodrošināt sev un bērnam *ne tikai izdzīvošanu, bet arī cilvēka cienīgu dzīvi.*

Kā viens no iespējamiem riska faktoriem, kas var negatīvi ietekmēt mērķgrupas nodarbinātību, riska faktoru sarakstā tika iekļauts respondenta dzimums. Neviens no sešiem pētījuma izlasē iekļautajiem tēviem savu dzimumu par riska faktoru neuzskatīja, savukārt 44% respondentu sievietes savu dzimumu uzskatīja par riska faktoru viņu veiksmīgai iesaistei darba tirgū. Tomēr konkrētus diskriminācijas gadījumus pēc dzimuma pazīmes respondentes nav minējušas. Atzīmēsim, ka LU veiktajā pētījumā no 21,4% vientuļo vecāku 16,8% sievietes ar maziem bērniem bija norādījušas, ka viņām ir nācies saskarties ar dzimumu diskrimināciju darba meklējumos.

Tomēr situācija, ka viena vecāka ģimenēs absolūts vairākums šis vecāks ir sieviete, liek domāt par kultūras normu radītu diskrimināciju. Sabiedrība pēc ģimenes iziršanas bērnu audzināšanu un arī bērna ar speciālām vajadzībām audzināšanu joprojām uzskata par sievietes pienākumu.

Nepieciešamība atrasties blakus bērnam. Šā riska faktora ietekme ir saistīta ar bērna vecumu un bērna fiziskās un garīgās attīstības traucējumu smagumu.

Līdzīgi kā citiem vecākiem, arī pirmskolas vecuma bērnu vecākiem nepieciešamība atrasties blakus savam bērnam ir būtisks ierobežojums viņu iesaistei darba tirgū. Taču bērnus ar speciālām vajadzībām - atkarībā no viņu saslimšanas smaguma - ir grūtāk iekārtot bērnudārzā. Kāda māmiņa, kuras dēls šobrīd jau ir pusaudzis, minēja faktu, ka 90. gadu beigās tikai pēc personiska paraksta par atbildības uzņemšanos viņas dēls ticis pieņemts bērnudārza parastajā grupiņā. Lielā mērā bērnudārza pieejamība ir atkarīga no pirmsskolas iestāžu vadības izpratnes un nostājas. Kāda māmiņa, kuras bērnam ir nepieciešama īpaša diēta, ar prieku norādīja, ka bērnudārzā saņēmusi nepieciešamo izpratni. Viņa atzina pozitīvo faktu, ka viņas bērnam tiek gatavots speciāls ēdiens. Latvijā kā alternatīvs risinājums pakāpeniski attīstās dienas centru tīkls cilvēkiem ar speciālām vajadzībām. Pēc SPP datiem 2005. gadā Latvijā bija 95 dienas aprūpes centri, turklāt Rīgā un Rīgas rajonā atrodas 35 jeb vairāk nekā trešā daļa šo centru. 222 bērniem ar speciālām vajadzībām Rīgā un 148 bērniem ar speciālām vajadzībām rajonos 2007. gada janvārī bija pieejami dienas centru pakalpojumi. Dienas centri ārpus Rīgas ir tikai Rēzeknē (to apmeklē 36 bērni ar speciālām vajadzībām), Dobeles rajonā (15 bērni), Jēkabpils rajonā (23 bērni) un Tukuma rajonā (18 bērni). Līdztekus pašvaldību dienas centriem Rīgā, Rīgas rajonā un Dobeles rajonā dienas centrus ir izveidojušas citas organizācijas, un pašvaldības no tām pērk šo pakalpojumu. Var secināt, ka dienas centru pakalpojumi ir pieejami tikai dažos no republikas rajoniem un pašlaik esošais vietu skaits dienas centros ir nepietiekams.

Gan vecāki, gan visi intervētie eksperti norādīja, ka dienas centru tīkla attīstīšana būtu viens no svarīgākajiem vecāku nodarbinātības iespēju paplašināšanas un plašāk - sociālās atstumtības riska mazināšanas veidiem. Šobrīd šis pakalpojums ir pieejams tikai nelielai mērķauditorijas daļai, kam tas ir nepieciešams. Īpaši svarīgi attīstīt šo pakalpojumu reģionos, kur šobrīd tā pieejamība ir kritiski zema.

Gadījumos, kad veselības stāvokļa dēļ bērns nevar apmeklēt pirmsskolas bērnu iestādi vai dienas centru, būtu nepieciešama alternatīvā mājas aprūpe. Republikā nav apkopota informācija par to, cik daudziem bērniem būtu nepieciešama aprūpe mājās. Pēc SPP datiem 2005. gadā mājas aprūpe visā valstī bija nodrošināta tikai 119 bērniem invalīdiem.

Darbs, izmantojot informāciju tehnoloģijas. E-iekļaušana Latvijas Kopējā sociālās iekļaušanas memorandā ir noteikta par nepieciešamu sociālās atstumtības risku novēršanai. Viens no vientuļo vecāku sociālās izolētības pārvarēšanas un nodarbinātības iespēju paplašināšanas instrumentiem ir informācijas tehnoloģiju piedāvāto iespēju izmantošana.

Tas pavērtu iespēju darbam mājās, izmantojot datoru vai datoru un internetu. Tāpēc pētījumā tika izvirzīts uzdevums noskaidrot vecāku un ekspertu viedokli par šādu iespēju. Pēc Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūta veiktā pētījuma (2002. gada decembris – 2003. gada augusts) “Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām” internets vispār nebija pieejams 53% vientuļo vecāku, to izmantoja tikai ļoti niecīgs skaits vientuļo vecāku. Arī šis pētījums uzrāda ļoti līdzīgu ainu. Kā redzams 1. attēlā, vairāk nekā puse respondentu uzskata, ka viņiem iespēja strādāt, izmantojot datoru, ir riska faktors. Apmēram vienādās daļās sadalās to respondentu (gandrīz 28%) viedoklis, kuri uzskata, ka viņiem ir neliels vai vidējs risks izmantot šo darba tirgus nišu, un tie (25%), kuri to neuzskata par sev nozīmīgu riska faktoru. Respondenti, kuri uzskatīja, ka šis riska faktors ļoti lielā mērā apdraud viņu darba iespējas, savu atbildi argumentēja ar neprasmī strādāt ar datoru un to, ka ne dators, ne internets viņiem nav pieejams. Respondenti, kuri uzskatīja, ka šis faktors neatstāj negatīvu ietekmi uz viņu profesionālo darbību, pamatojumam minēja savu nevēlēšanos strādāt mājās, jo tādējādi pieaugtu viņu izolētība no sabiedrības, un apmierinātību ar jau esošo darbu, tāpēc nevēlējās kaut ko mainīt. Daži vecāki uzsvēra, ka datora un interneta pieejamība mājās viņiem pašiem ir mazāk svarīga, bet tie būtu ļoti nepieciešami bērnam, jo pavērtu viņam milzīgas attīstības un arī potenciālās nodarbinātības iespējas. Galvenais iemesls, kāpēc dators un internets viena vecāka ģimenēs, kurās aug bērns ar speciālām vajadzībām, nav pieejams, ir finanšu līdzekļu trūkums. Visi intervētie eksperti bija vienprātis, ka datora un interneta pieejamība būtu mūsdienīgs un ļoti labs veids, kā paplašināt vecāku, kuri rūpējas par bērnu ar speciālām vajadzībām un tāpēc ir piesaistīti mājas dzīvei, nodarbinātības iespējas. Turklāt tas vecākiem paplašinātu informācijas ieguves iespējas un radītu jaunas iespējas iegūt arī izglītību (piemēram, tālmācība ar interneta palīdzību). Atšķirībā no vecākiem eksperti informāciju tehnoloģiju izmantošanas iespēju uzskatīja arī par vienu no mērķgrupas sociālās izolētības

pārvarēšanas veidiem. Arī eksperti par galveno iemeslu tam, ka viena vecāka ģimenēm informāciju tehnoloģijas šobrīd ir grūti pieejamas, uzskata šo ģimeņu slikto materiālo situāciju. Arī datoru lietošanas prasmju apguve ir ierobežota tieši šā paša iemesla dēļ. Eksperti pievērta uzmanību tam, ka šī sociālā grupa pēc izglītības līmeņa ir ļoti neviendabīga (no nepabeigtas pamatizglītības līdz vairākiem augstākās izglītības diplomiem), tāpēc, plānojot izglītības pasākumus datorprasmju apguvei vecākiem, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, katrs gadījums būtu jāizvērtē individuāli.

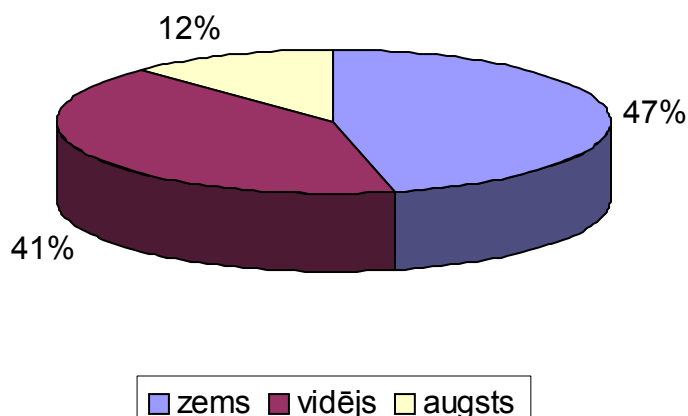
4. Sociālie pakalpojumi un sociālā palīdzība vecāku sociālās iekļaušanas veicināšanai.

No tā, cik veiksmīgi izveidota, cik pieejama, elastīga un operatīva ir sociālā atbalsta sistēma, lielā mērā ir atkarīga visu sociālā riska grupu sociālā iekļaušana - viņu nabadzības un sociālās atstumtības riska pārvarēšana un pilnvērtīga līdzdalība sabiedrības ekonomiskajā, sociālajā un kultūras dzīvē. Vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, tāpat kā visu Latvijas iedzīvotāju sociālā atbalsta sistēmas pamatā ir 2002. gadā pieņemtais *Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums*. Tajā iezīmēti galvenie sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu veidi, atbildīgās institūcijas un saņemšanas pamatprincipi gan valsts, gan pašvaldību, gan sabiedriskajā sektorā.

Pētījumā tika izvirzīts uzdevums noskaidrot, kāda ir vecāku informētība par valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju piedāvājumiem sociālajiem pakalpojumiem un cita veida atbalstu, cik viņi ir apmierināti ar piedāvājumu un kādi sociālie pakalpojumi un atbalsts vecākiem būtu nepieciešams, lai veicinātu viņu nodarbinātību.

Informētība par sociālo palīdzību un pakalpojumiem. Lai noskaidrotu vecāku informētības pakāpi par valstī pieejamo sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem, respondentiem tika lūgts novērtēt savu un citu vecāku, kuri audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, informētību, izmantojot ciparu skalu no 0 līdz 6. Kā redzams 2. attēlā, tikai aptuveni katrs desmitais respondents (12%) uzskata sevi par labi informētu par viņu ģimenēm pieejamo sociālā atbalsta klāstu. Gandrīz puse vecāku norādījuši, ka viņu informētība ir zema.

Informētība par valsts, pašvaldību un sabiedrisko organizāciju piedāvāto atbalstu ģimenēm, kurās aug bērns ar speciālām vajadzībām

2. attēls

Respondentiem tika lūgts intervijās nosaukt viņiem zināmos sociālā atbalsta veidus. Gandrīz visi vecāki minēja valsts pabalstus un transporta pakalpojumus gan bērniem, gan vecākiem. Visas vecāku atbildes par sociālo pakalpojumu veidiem sarakstā sarindotas pēc to pieminēšanas biežuma:

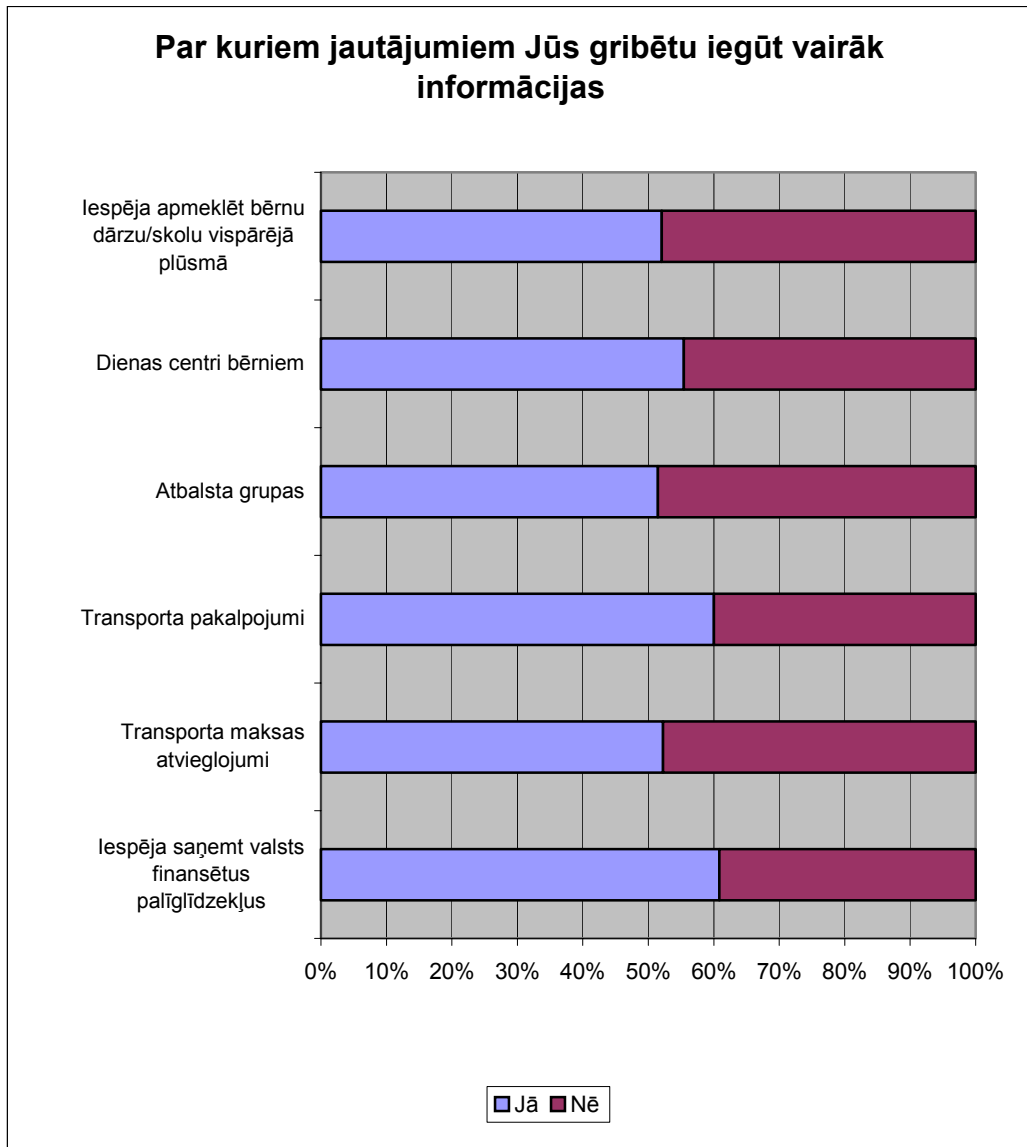
- 1) valsts pabalsti,
- 2) transporta pakalpojumi,
- 3) medicīniskā un sociālā rehabilitācija (masāža, psihologs, logopēds, fizioterapija, delfīnterapija, zirgu terapija, nometne),
- 4) medicīniskie pakalpojumi (šļirces, bezmaksas zāles vai zāļu iegāde ar atlaidi),
- 5) tehniskie palīgīdzekļi (Braila raksta rakstāmmašīna, daļēji apmaksāti dzirdes aparāti, korsete, elastīgās saites),
- 6) izglītības iespējas (speciālās skolas, mājas apmācība, logopēdiskais bērnodārzs, dienas centrs),
- 7) pasākumi, kuros bērni var piedalīties (Ziemassvētki, Lieldienas, koncerti, sporta spēles pagastā, brauciens uz Vāciju),
- 8) humānā palīdzība (*krustvecāki* no Zviedrijas, dāvanas uz svētkiem).

Vairāki respondenti nosauca sabiedriskās organizācijas, kuras viņi zina, neminot konkrētus pakalpojumus, ko tās piedāvā. Tika minētas: Velku biedrība, Mārtiņa fonds, Bērnu fonds, Diabēta asociācija, Neredzīgo biedrība, Portidža asociācija, SO *Saulstarīni*, Invalīdu biedrība, n/o *Rūpju bērns*, dažas reliģiskas organizācijas, *Saules bērni*, Latvijas Sarkanais Krusts.

Daudzi vecāki minējuši arī sabiedriskā sektora piedāvāto sociālo pakalpojumu tieši vecākiem – vecāku atbalsta grupas.

Vairāki vecāki ir norādījuši, ka viņi nezina neko, norādot arī iemeslus: *pagasta sociālais darbinieks neinformē, nezinu, jo nepiedalos, nezinu, jo visu laiku esmu mājās, nezinu, jo neinteresējos.*

Kā redzams 3. attēlā, vismaz puse vecāku vēlētos saņemt vairāk informācijas par visiem sarakstā minētajiem sociālajiem pakalpojumiem un sociālās palīdzības veidiem.

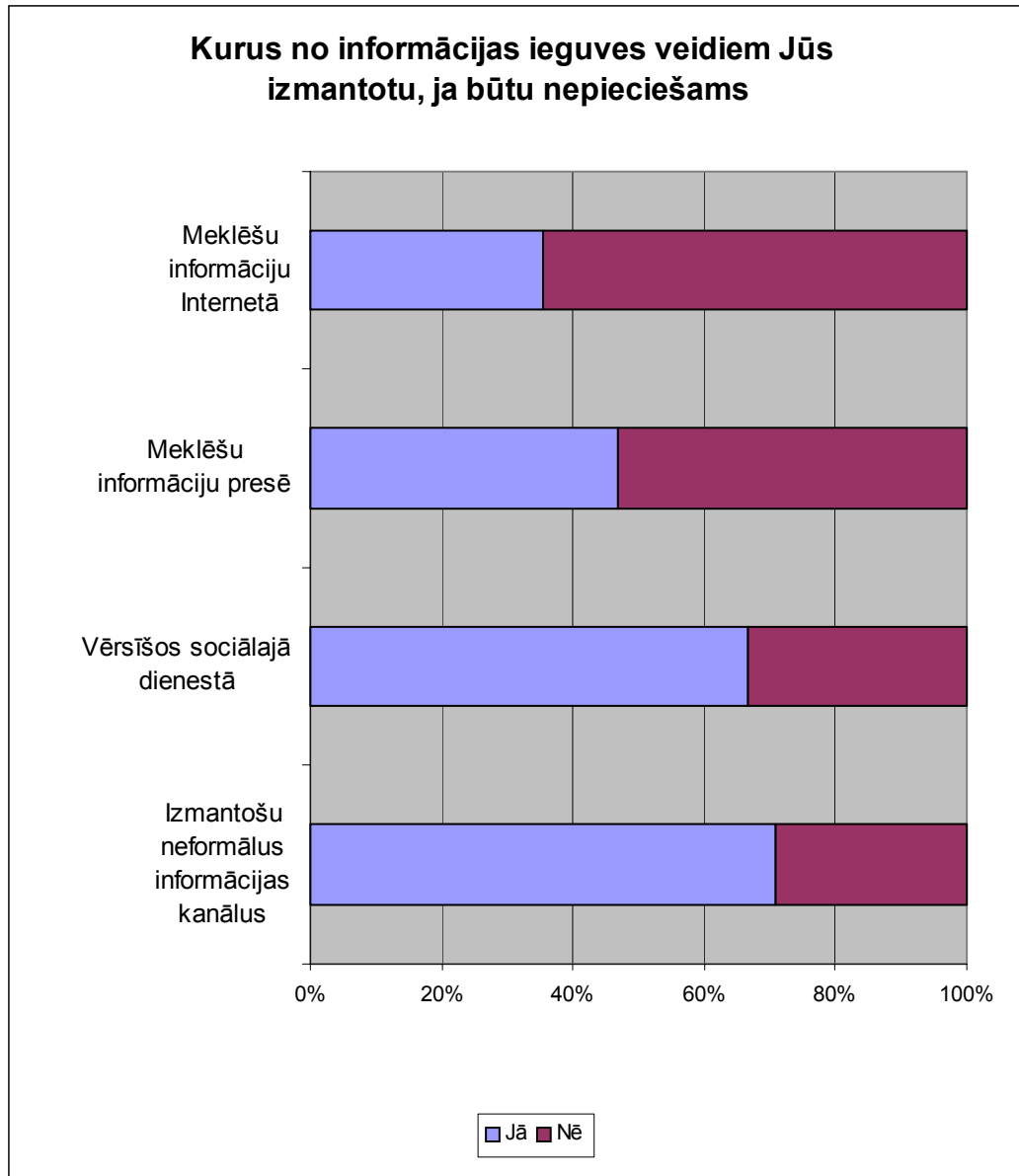

3. attēls

Pētījumā iekļautie sociālā darba eksperti vecāku informētību vērtēja kā viduvēju, norādot, ka galvenie iemesli tam ir vairāki. Vairāki eksperti uzsvēra, ka cilvēki paši nepietiekoši interesējas par pieejamo sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem. Daži eksperti piekrita domai, ka vecāki nereti jūtas vainīgi par to, ka viņam ir bērns invalīds, un tāpēc norobežojas un atbalstu nemeklē. Tas, ka informācija par visu pieejamo pakalpojumu klāstu ir ļoti sadrumstalota, ir vēl viens būtisks iemesls, kāpēc vecāki ir vāji

informēti. SPP eksperte pauda viedokli, ka vecāku neinformētība vismaz sākumā, kad ģimenē tikko ienāk bērns ar speciālām vajadzībām, ir neizbēgama parādība, *jo neviens jau iepriekš - pirms tieši nesaskaras ar šādu situāciju - tam negatavojas. Tāpēc, vienalga cik veiksmīgi informācija tiktu piedāvāta, tā neizbēgami "aizslīdēs garām", pirms nav kļuvusi cilvēkam aktuāla.*

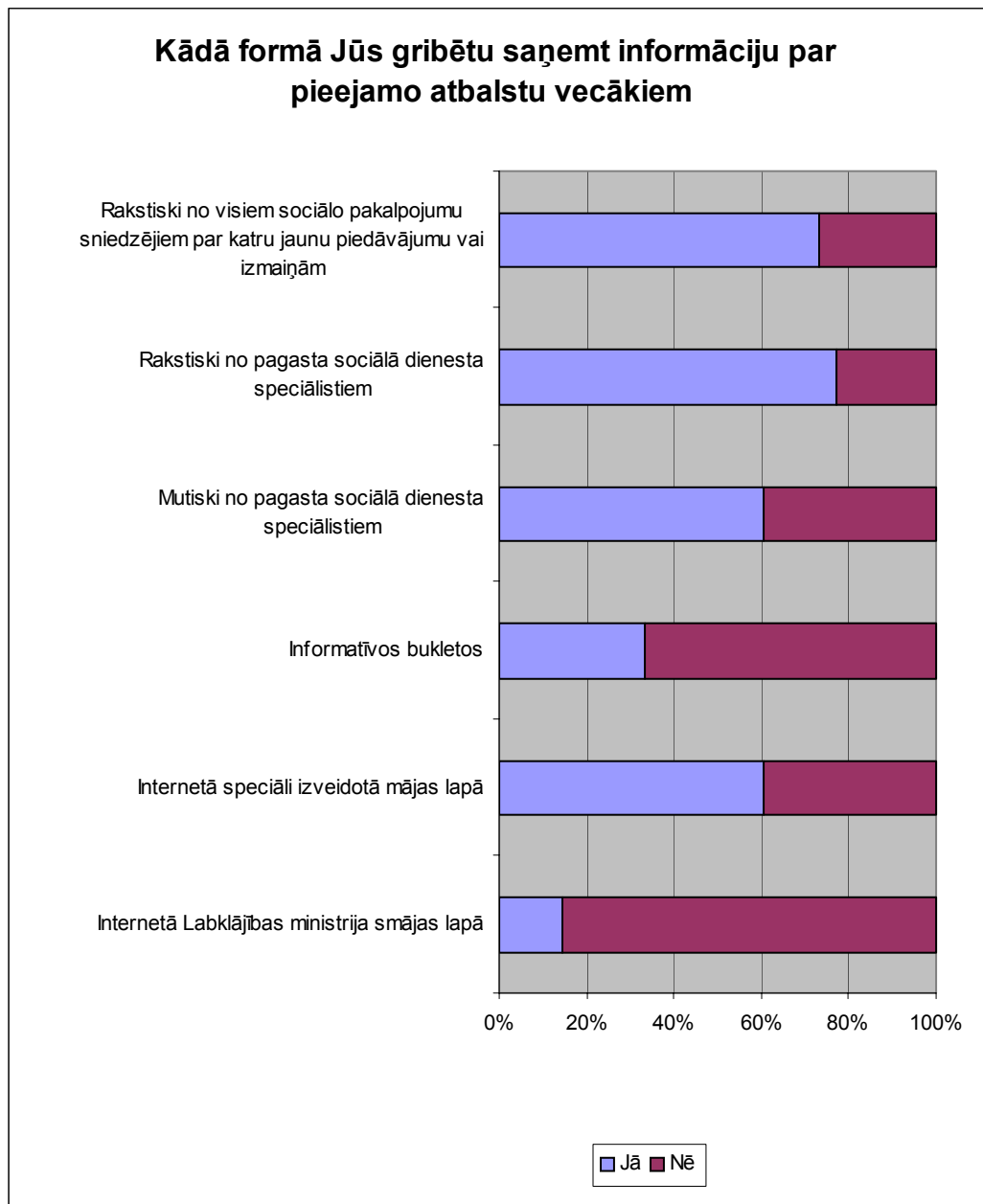
Izvērtējot informācijas ieguves veidus (skat. 4. attēlu), vecāki kā sev vispiemērotākos un biežāk izmantotos norādīja neformālos informācijas ieguves kanālus (sarunas ar draugiem, kaimiņiem, paziņām) un vēršanos sociālajā dienestā pēc informācijas. Tas, ka vientuļie vecāki internetu neizvēlas kā informācijas kanālu, ir izskaidrojams gan ar neprasmī to lietot, gan ar tā nepieejamību.

4. attēls

Kā redzams 5. attēlā, vecāki dod priekšroku rakstiskai informācijai, ko viņiem sniegtu paši sociālo pakalpojumu sniedzēji (73%) un pagasta sociālā dienesta speciālisti (78%). Vecāki, skaidrojot savu izvēli, pamatoja to, ka viņi nevēlas iet un lūgt palīdzību, bet gan vēlas skaidri zināt, kas viņiem un viņu bērniem pienākas. Uzrakstītais piedāvājums uz papīra kalpotu kā apliecinājums viņu tiesībām saņemt konkrētu sociālo atbalstu. Arī mutiska informācija no pagasta sociālā darba speciālista 60% respondentu ir pieņemama informācijas ieguves forma. Tikpat daudz respondentu atzinīgi vērtē speciālas interneta mājaslapas izveidi par visu iespējamo institūciju

un organizāciju piedāvātajiem sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību.

5.attēls

Apmierinātība ar sociālā atbalsta sistēmu valstī. Lai gan daži respondenti ir norādījuši, ka ir pateicīgi par iespēju saņemt valsts garantētos pabalstus, transporta atvieglojumus, sociālās

rehabilitācijas iespējas, tomēr intervijās nācās uz klausīt daudz kritisku un ļoti kritisku vērtējumu par pieejamās sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu piedāvājumu un pieejamību.

Vientuļie vecāki norāda, ka ir ļoti **grūti orientēties sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sistēmā**, tā ir sarežģīta un nepārskatāma. Bieži ir gadījumi, kad viens speciālists sūta pie cita, viena institūcija - pie citas. Arī eksperti norāda, ka šāda problēma pastāv. Bērna ar speciālām vajadzībām problēmas un vajadzības ir kompleksas – viņam nepieciešamas zāles, ārstēšana, izglītošanās, rehabilitācija, palīglīdzekļi, sociālo prasmju attīstīšana u.c. Bet par katru no šīm jomām valstī ir atbildīga cita valsts institūcija. Turklāt atbildība un līdz ar to arī sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu klāsts ir sadalīts starp valsti, pašvaldībām un nevalstisko sektoru. Tāpēc nav pārsteigums, ka vecāki bieži jūtas apjukusi un bezpalīdzīgi. Nereti situācija risinās pēc SPP ekspertes aprakstītā scenārija: *Ja pieņemam tēzi: kamēr nekas nav noticis, tikmēr mēs dzīvojam neziņā, - tad ir skaidrs, ka sākumā ir šoks. Un, kad vecāks sāk meklēt, tad agri vai vēlu viss noskaidrojas, palēnām jau taciņa, celiņš tiek atrasts. Sākums ir vai nu pie mediķa, vai sociālajā dienestā.*

Lai šajā sarežģītajā sistēmā pārvarētu iespējamo klientu dezorientāciju, gan daži vecāki, gan eksperti lielāku atbildību par to iesaka uzņemt tieši sociālā atbalsta sniedzējām institūcijām un speciālistiem. Pagasta sociālā darbiniece pauda viedokli, ka *jau slimnīcā, bērniņam piedzimstot un mediķiem konstatējot, ka bērnam ir veselības problēmas, šai informācijai būtu operatīvi jānonāk pašvaldību sociālo dienestu rīcībā. Sociālajam darbiniekam, psihologam būtu jāstrādāt uzreiz jau slimnīcā. Tas pats, ja bērna saslimšana parādās vēlāk, mediķiem vajadzētu būt tiesībām un pienākumam par to informēt sociālās sfēras speciālistus. Arī mediķim vajadzētu būt zinošam par visu sociālās palīdzības un pakalpojumu klāstu, lai spētu palīdzēt vecākiem tajā orientēties.*

Ļoti daudzi vecāki pauduši **negatīvu attieksmi pret sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu piešķiršanas kārtību**. Likumdošanā iestrādātais princips, ka vecākiem ir jāizrāda iniciatīva un jāvēršas pēc palīdzības, bieži tiek uztverts kā aizskarošs un pazemojošs process.

Gribētos, lai tas, kas pienākas manam bērnam, man nav jāmeklē un jāizkaro. (Mamma no Rīgas, 40 gadi, strādā)

Nekad neaizmirsīšu to pazemojumu, kas man bija jāpiedzīvo ārstu komisijā. Tā ir šausmīga procedūra. Viņi uz veselu gadu mūs atstāja bez iztikas līdzekļiem. (Mamma no Vidzemes, 46 gadi, strādā)

Vēlētos atsaucīgākus pašvaldības darbiniekus, nepatīk būt lūdzējam, ja palīdzība pat pienākas. (Mamma no Zemgales, 45 gadi, nestrādā)

Visiem jau nav spēka meklēt un lūgt palīdzību, būtu nepieciešams apzināt šos cilvēkus un piedāvāt reālu palīdzību. (Mamma no Zemgales, 46 gadi, strādā)

Gan vecāki, gan eksperti norādījuši, ka pašvaldību sociālās palīdzības un pakalpojumu piešķiršanā vērojams subjektīvisms.

Neko jau pašvaldība nepiedāvā. Bija humānā palīdzība pagastā, man jau nepaziņoja. (Mamma no Zemgales, 46 gadi, nestrādā).

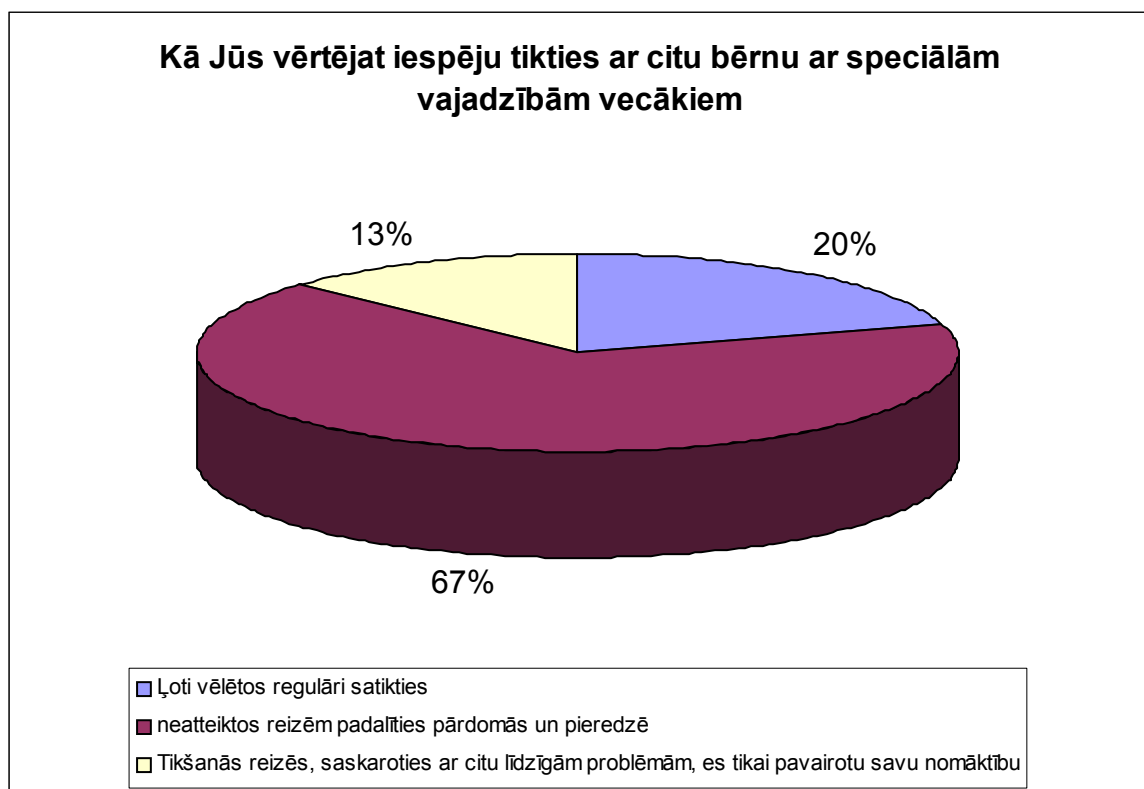
Bērnam būtu nepieciešams ārstēties Ukrainā. Pašai man tik daudz līdzekļu nav, bet pašvaldībā negriezīšos. Zinu jau to, ja nepateiks, tad vismaz padomās: kā nav kauna, citiem ir daudz grūtāk. (Mamma no Vidzemes, 35 gadi, strādā)

Man ir ļoti grūta materiālā situācija, bet pašvaldība prasa no manis par dzīvokli pilnu samaksu. Kur lai es tādu naudu ņemu? (Mamma no Zemgales, 49 gadi, nestrādā)

Sociālo pakalpojumu pieejamību ierobežo tas, ka ļoti bieži tie ir par maksu vai daļēju samaksu. Vecākiem bieži vien trūkst līdzekļu, lai šādus pakalpojumus izmantotu. Piemēram, Vaivaros rehabilitācija bērnam tiek piešķirta bez maksas, bet vecākam, kurš bērnu pavada, jāmaksā Ls 19 diennaktī.

Valstī ir pieejama daudzveidīga sociālā palīdzība un sociālie pakalpojumi, kas domāti tieši bērnam ar speciālām vajadzībām. Bet **pašiem vecākiem sociālais atbalsts ir ļoti mazs.** Par šo problēmu runāja gan vecāki, gan eksperti. Vecāki ļoti pozitīvi vērtē iespēju piedalīties **vecāku atbalsta grupās.** Kā redzams 6. attēlā, gandrīz

2/3 respondentu vēlētos reizēm satikties ar citiem, lai padalītos pieredzē, bet katrs piektais vecāks izsakās, ka ļoti vēlētos regulāri tikties ar citiem vecākiem, kuru ģimenēs aug bērni ar speciālām vajadzībām. Tāpēc šo pakalpojumu vajadzētu attīstīt daudz plašāk. Ir dažas grūtības, kas saistītas ar šā pakalpojuma saņemšanu. Daži vecāki no laukiem norādīja, ka ne vienmēr ir iespējams aizbraukt uz pilsētu, kur atbalsta grupa darbojas, citi, ka viņu tuvumā tādas atbalsta grupas nav vai arī viņiem nav precīzas informācijas par to darbību. Daži vecāki norādīja, ka atbalsta grupas vajadzētu veidot pēc bērnu *diagnozēm* - tad būtu vairāk kopīgā, par ko apspriesties.

6. attēls

Vairāki vecāki norādīja, ka viņiem ļoti nepieciešama ir iespēja atstāt bērnu kaut uz dažām stundām, lai aizietu pie friziera, aizbrauktu uz teātri, satiktos ar draugiem u.c. Un tam būtu nepieciešams **sociālais aprūpētājs uz laiku**.

Dažās pašvaldībās vecākiem ir pieejama **psihologa palīdzība**. Arī šis pakalpojums būtu izvēršams plašāk.

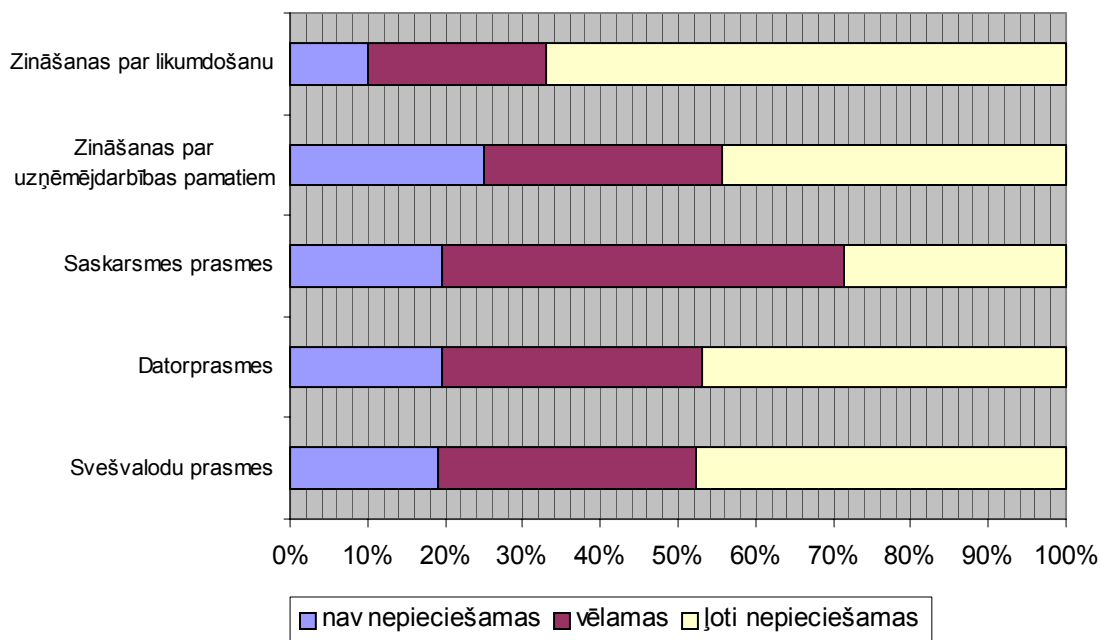
Par veicinošu faktoru smagi slima bērna - invalīda - vecāku iespējām atgriezties darba tirgū ir uzskatāms 2007. gada februāra LR Satversmes tiesas lēmums, kurā ierobežojums vecākiem strādāt un vienlaicīgi saņemt bērna invalīda kopšanas pabalstu atzīts par antikonstitucionālu. Līdz ar to strādājošiem smagi slimu bērnu - invalīdu - vecākiem ir tiesības uz nesaņemtā pabalsta kompensāciju par laika periodu no 2006. gada 1. janvāra.

Nepieciešamais atbalsts vecāku nodarbinātības veicināšanai.

Vairāki sociālo pakalpojumu veidi, kas vērsti uz bērnu vajadzību apmierināšanu, netiešā veidā veicina arī vecāku iespēju strādāt. Visbiežāk šādā nozīmē vecāki minēja bērnudārza (specializētā un parastā) pakalpojumus pirmskolas vecuma bērniem un mācības speciālajās izglītības iestādēs ar internātu. Tas ir saprotams, jo tieši nepieciešamība atrasties blakus bērnam ir visizteiktākais šīs sociālās grupas ierobežojums viņu veiksmīgai iesaistei darba tirgū.

Pētījumā respondentiem tika jautāts par zināšanām un prasmēm, kuras vecākiem būtu nepieciešams apgūt, lai sekmētu viņu nodarbinātības iespējas. Kā redzams 7. attēlā, lielākā daļa respondentu visas sarakstā minētās zināšanu un prasmju apguvi uzskata par nepieciešamu vai vēlamu.

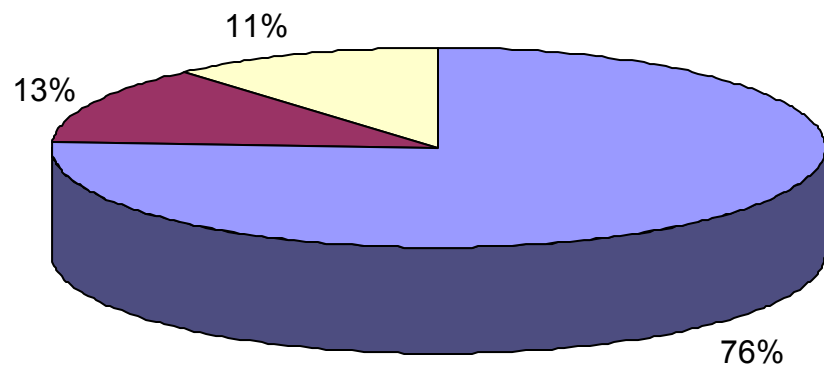
Kādas zināšanas un prasmes Jums būtu nepieciešamas, lai veiksmīgi iekļautos darba tirgū

7.attēls

Lai noskaidrotu, kuru ekonomiskās aktivitātes sektoru vecāki, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, uzskata par sev piemērotāko, intervijā viņiem tika piedāvāts izvēlēties starp algotu darbu, pašnodarbinātību (individuālo uzņēmējdarbību) un uzņēmējdarbību. 8. attēlā redzams, ka $\frac{3}{4}$ vecāku priekšroku dod algotam darbam - kā sev vispiemērotākajam. Tas lielā mērā izskaidrojams ar viņu vēlēšanos iegūt stabilitātes sajūtu, jo viņu dzīvē nestabilitāte un nedrošība jau ir saistībā ar bērnu saslimšanu. Uzņēmējdarbība nespēj sniegt vecākiem nepieciešamo stabilitātes sajūtu.

Kāds statuss darba tirgū Jums būtu vispiemērotākais

■ es vēlētos strādāt algotu darbu ■ es vēlētos kļūt par pašnodarbināto personu
■ es vēlētos uzsākt privāto uzņēmējdarbību

8. attēls

5. Pārskats par iepriekš veiktajiem pētījumiem.

Iepriekš veikto pētījumu analīzes mērķis bija noskaidrot šo pētījumu nozīmīgākos secinājumus par vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, situāciju darba tirgū, kā arī esošo un nepieciešamo sociālo pakalpojumu klāstu šai sociālajai grupai.

Veicot pētījumu apsekojumu, tika konstatēts, ka Latvijā līdz šim nav veikti tieši pētījumi par vientuļo vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, situāciju. Ir atrodamī pētījumi par plašākām sociālām grupām – vientuļajiem vecākiem, ģimenēm, kurās aug bērns invalīds, sievietēm u.c. Šo pētījumu secinājumi daļēji var tikt attiecināti arī uz sociālo grupu vientuļajiem vecākiem, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām.

Baltijas Sociālo zinātņu institūts EQUAL projekta „Atvērtu darba tirgu sievietēm” ietvaros 2005. gada novembrī veicis pētījumu par faktoriem, kas nosaka sieviešu iespējas iesaistīties darba tirgū. Tajā nav specifiski aplūkotas sievietes - mātes, kuras audzina bērnus ar speciālām vajadzībām. Pētījums ir par sievietēm, kuras vēlas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma atgriezties darba tirgū. Tomēr pētītajās tendencēs vērojamas analogijas ar vecāku, kuri audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, situāciju.

Pētījumā saskaņā ar veiktās aptaujas rezultātiem norādīts, ka sievietēm pēc bērna piedzimšanas bieži vien ir grūti atsākt darbu, it īpaši - ja pārtraukums ir ildzis vairākus gadus, piemēram, bērna slimības dēļ. Turklāt bērna kopšanas atvaļinājuma laikā sieviete var zaudēt profesijā nepieciešamās prasmes un kvalifikāciju. Dažkārt darba devēji nevēlas darbinieces pēc bērna kopšanas atvaļinājuma pieņemt atpakaļ. Aptaujas dati arī liecina, ka kopumā pēc bērna košanas atvaļinājuma iepriekšējā darba vietā atgriežas tikai aptuveni puse. Jāņem vērā, ka sieviešu slodze pieaug, ja viņas audzina bērnus vienas, – tad viņām pilnībā jāuzņemas rūpes par bērniem, kā arī par finansiālo nodrošinājumu. Kā šķēršļi tiek minēti ierobežotā iespēja veiksmīgi apvienot darba un ģimenes dzīvi. Rūpējoties par māsaimniecību, bērniem, citiem ģimenes locekļiem, bieži vien nav iespējams visu paveikt un nokārtot ārpus noteiktā darba laika, piemēram, ārsta apmeklējumus, uz vecāku sapulcēm nereti nākas doties darba laikā. Tādējādi liela nozīme ir darba devēja prasību elastībai, iespējai apvienot profesionālo un privāto dzīvi. Vairāk nekā

puse (53%) aptaujāto sieviešu norāda, ka laika izbrīvēšana personīgo jautājumu kārtīšanai darba laikā ir apgrūtināta, turklāt 13% uzsver, ka to izdarīt ir ļoti grūti, bet 8%, ka tas nav iespējams. Nepieciešams atzīmēt, ka būtiskāks darba apstākļu kvalitātes rādītājs ir iespēja brīvi plānot savu darba laiku un to mainīt. Aptaujas dati liecina, ka lielākajai daļai sieviešu (91%), kurām ir viens vai divi bērni līdz 8 gadu vecumam, vai nu nav, vai arī ir ļoti ierobežotas iespējas mainīt darba laiku. Otrs būtisks darba apstākļu kvalitātes rādītājs ir iespēja izvēlēties laiku, kad ņemt atvaļinājumu un brīvdienas. Pilnīgi brīvas atvaļinājuma un brīvdienas laika izvēlē ir tikai 19% aptaujāto sieviešu. Turklāt visvairāk ierobežotas ir sievietes, kuras strādā fizisku darbu.

Pārskatā „Esošās situācijas analīze Valsts stratēģiskam ietvardokumentam 2007. - 2013. gada periodam” sadaļā *nodarbinātība un bezdarbs*, balstoties uz EUROSTAT darbaspēka apsekojuma rezultātiem, konstatētas ierobežotas elastīga darba laika izvēles iespējas, proti, nepilnu darba laiku 2004. gadā strādāja 5,4% no kopējā nodarbināto skaita. Turklāt vīriešiem šis rādītājs bija tikai 3%, bet sievietēm 8%. Latvijā rādītāji nepilna laika nodarbināto ziņā ir būtiski zemāki nekā ES valstīs vidēji (14,7% no kopējā nodarbināto skaita, 4,4% vīriešiem, 26,6% sievietēm). Tas faktiski atspoguļo vīriešu un sieviešu laika sadalījuma tendences: rūpes par bērniem, slimiem un veciem ģimenes locekļiem pārsvarā uzņemas sievietes, un Latvijā ierobežoto aprūpes pakalpojumu pieejamības dēļ sociālajiem partneriem jāpalielina sava loma elastīgu darba līguma formu pieejamības veicināšanā.

Latvijas Universitātes Filozofijas un Socioloģijas institūta pētnieku veiktajā pētījumā (2002. gada decembris – 2003. gada augusts) “Sociālās atstumtības iespējamība un tās iemesli bezdarba riska apdraudētajām iedzīvotāju grupām” rezultāti liecina, ka Latvijas darba tirgū ir fiksēti tiešas diskriminācijas gadījumi pret cilvēkiem, kuriem ir mazi bērni, ja viņi ir vientuļie vecāki vai ja viņiem ir bērns invalīds. Tieši ģimenes apstākļi ir galvenais kavēklis šo cilvēku nodarbinātībai un līdzdalībai darba tirgū. Tas norādīts 15,8% gadījumu ģimenē ar bērnu invalīdu, 15,6% gadījumu, ja sievietei ir mazs bērns, 9,7% gadījumu, ja bērnu audzina vientuļais vecāks. Galvenie māsaimniecības ienākumi personām, kuras aprūpē bērnus invalīdus, 73% gadījumu ir ģimenes valsts pabalsts, 67,4% - bērna invaliditātes pensija, 65,8% - cita ģimenes locekļa alga. Personas, kuras vienas

audzina bērnus, naudas trūkumu norādījušas kā galveno iemeslu nespējai nodrošināt ģimeni ar nepieciešamo pārtiku (46,7%).

Pētījumā uzsvērts, ka atbilstoša izglītība ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas ietekmē cilvēka iespējas iekļauties darba tirgū. To riska grupu vidū, kas visbiežāk pieminējušas nespēju iegūt izglītību naudas trūkuma dēļ, ir ģimenes ar bērnu invalīdu (47,3%).

Kā vēl viens būtisks faktors iespējamai sociālajai atstumtībai tiek minēta riska grupu psiholoģiskā labilitāte. Tieši vecāki ar bērniem invalīdiem visbiežāk kā raksturīgus negatīvos psiholoģiskos un fiziskos simptomus minējuši mazvērtības sajūtu, pēkšņas bailes bez iemesla, nervozitāti, galvas sāpes, depresiju, satraukumu, bezmiegu.

Vientuļie vecāki (21,4%) un sievietes ar maziem bērniem (16,8%) ir uzsvērušas, ka ir nācies saskarties ar tiešu dzimuma diskrimināciju.

Pētījumā sociālās atstumtības riska grupu nepietiekamā informētība tiek norādīta kā situāciju pasliktinošs – riska faktors. Pētījumā atklāts, ka riska grupu galvenie informācijas avoti ir TV, radio, sarunas ar radiem, draugiem, vietējo laikrakstu lasīšana.

Galvenie iemesli, kāpēc kā informācijas avots netiek izmantots internets, ir tā dārdzība un neprasme to lietot. 42,1% respondentu atzinuši, ka internets kā informācijas avots viņiem ir nepieejams. Vecāki, kuri aprūpē bērnus invalīdus, daudz retāk lieto internetu nekā citas riska grupas. Internetu 1 - 2 reizes nedēļā izmanto tikai 6,6% šīs grupas pārstāvju.

Aplūkojot 2006. gadā veiktos pētījumus par situāciju nodarbinātības jomā Latvijas reģionos, jāmin pētījums par Limbažu rajona sociāli atstumto iespējām darba tirgū. Tā tiešā mērķauditorija bija gan ilgstošie bezdarbnieki, gan personas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, gan invalīdi u.c., bet netiešā mērķauditorija – rajona uzņēmēji, kuri guva informāciju no izstrādātās programmas. Pētījumā uzsvērts bezdarbnieku ekonomiskās aktivitātes zemais līmenis (apmēram 30%). Turklāt kā svarīgs riska faktors, kas nozīmīgi samazina varbūtību, ka bezdarbnieks ir gatavs nekavējoties uzsākt darbu, tiek minēts, piemēram, bērna kopšanas vai slimības pabalsts.

Secinājumi

Pētījumā noskaidrots, ka valstī nav pieejama vienota, sistemātiska un visu mērķa grupu aptveroša informācija par vecākiem, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām. Labklājības ministrijas dati par plašāko sociālo grupu – visiem bērniem invalīdiem - ir šādi: 2005. gadā (vidēji mēnesī) - 9953, 2006. gadā – 10 172, 2007. gadā – 10 396, 2008. gadā – 10 625, 2009. gadā – 10 859, 2010. gadā – 11 098.

Konkrētas informācijas atrašana par bērniem ar speciālām vajadzībām ir apgrūtināta.

Iemesls tam ir informācijas sadrumstalotība dažādu valsts un pašvaldību institūciju un sabiedrisko organizāciju vidū, kā arī fizisko personu datu aizsardzības prasības valstī. Ir pozitīvi vērtējams precīzs funkciju nošķīrums starp dažādām valsts pārvaldes viena līmeņa struktūrvienībām, kā arī dažādu līmeņu institūcijām. Taču vienlaikus funkciju sadalītība ievērojami apgrūtina informācijas iegūvi par mērķauditoriju. Tas rada grūtības potenciālajiem pakalpojumu sniedzējiem plānot un organizēt sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu pasākumus.

Valstī ir noteikta likumiska kārtība, kādā iedzīvotāji, to skaitā arī ģimenes, kurās aug bērns invalīds, var saņemt sociālo palīdzību un sociālos pakalpojumus. Pētījuma dati ļauj secināt, ka praksē šī sistēma ne vienmēr funkcionē efektīvi dažādu institūciju un organizāciju vājās sadarbības dēļ.

Bērnam ar speciālām vajadzībām un viņa ģimenei ir nepieciešams komplekss medicīniskais un sociālais atbalsts. Tā kā vecāki ne vienmēr ir kompetenti par katras institūcijas un organizācijas funkcijām, viņiem bieži nākas bezjēdzīgi izšķiest laiku un spēkus tās organizācijas un institūcijas meklējumos, kurā viņi varēs saņemt nepieciešamo pakalpojumu.

Vecāki norādījuši vairākas negatīvas parādības sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu saņemšanā. Viņi negatīvi vērtē sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu piešķiršanas kārtību. Likumdošanā iestrādātais princips, ka vecākiem pašiem jāvēršas pēc

palīdzības, bieži tiek uztverts kā aizskarošs un pazemojošs process. Gan vecāki, gan eksperti norādījuši, ka pašvaldību sociālās palīdzības un pakalpojumu piešķiršanā nereti vērojams subjektīvisms. Un, tā kā vairāki sociālie pakalpojumi ir par maksu vai daļēju samaksu un to izmaksas aug, tad to pieejamība ir ierobežota līdzekļu trūkuma dēļ.

Valstī sociālo pakalpojumu un palīdzības sistēma orientēta uz bērnu ar speciālām vajadzībām. Būtu nepieciešams attīstīt sociālā atbalsta sistēmu, kuras centrā būtu ģimene. Šobrīd ir ļoti maz pakalpojumu tieši vecākiem. Vecāki ļoti pozitīvi vērtēja iespēju piedalīties vecāku atbalsta grupās, organizējot tās gan pēc reģionālā principa, gan pēc bērnu diagnozēm. Tomēr šobrīd esošais vecāku atbalsta grupu tīkls ir nepietiekams.

Pētījumā noskaidrots, ka vairāk nekā ¾ respondentu uzskata, ka viņu informētība par sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem ir vidēja vai zema. Par nepietiekamās informētības galvenajiem cēloņiem respondenti atzīst savu nepietiekamo aktivitāti, meklējot informāciju, un vilcināšanos vērsties pēc informācijas pie atbildīgajām amatpersonām. Nereti vecāki jūtas vainīgi un nedroši, tāpēc bieži vien nevēršas pēc palīdzības. Turklāt informācija, viņuprāt, ir pārāk sadrumstalota un grūti atrodama. Arī piedāvātais sociālo pakalpojumu informācijas klāsts nav pietiekoši plašs. Reizēm informācija tiek pasniegta pārāk sarežģītā formā.

Visbiežāk vecāki nepieciešamo informāciju iegūst no neformāliem kontaktiem un no pagasta sociālā darbinieka. Respondenti par piemērotākajiem informācijas saņemšanas veidiem uzskata rakstisku informāciju par katru jaunu pakalpojumu - no pakalpojuma sniedzējiem un rakstisku informāciju par sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību - no pašvaldības sociālā darbinieka. Arī īpaša interneta mājaslapa, kurā visi atbalsta sniedzēji ievietotu savu informāciju, varētu būt veiksmīgs informācijas kanāls.

Galvenie riska faktori, kas apgrūtina vientuļo vecāku veiksmīgu iesaisti darba tirgū, ir līdzīgi ar citām riska grupām. Vecāki, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, galvenos draudus veiksmīgai karjerai saskata pašu veselības stāvoklī, izglītības līmenī,

dažādos psiholoģiskos faktoros, vecumā, dzīvesvietā un materiālajā nodrošinātībā.

Nepieciešamība pastāvīgi atrasties blakus un nodrošināt nepārtrauktu bērna aprūpi ir galvenais to vecāku nodarbinātības riska faktors, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām un kuru bērni ir pirmskolas vecumā vai kuriem ir izteiktas vai dziļas (smagas) pakāpes garīgie un fiziskie traucējumi. Skolas vecuma bērniem ar speciālām vajadzībām ir iespējams mācīties speciālajās izglītības iestādēs un nedēļu uzturēties internātā. Tādējādi daudzi vecāki iegūst laiku un iespēju strādāt. Tomēr vecāki bērnu prombūtni no mājas uz nedēļu un ilgāku laiku vērtē negatīvi. Dienas aprūpes centru, aukļu - aprūpētāju pakalpojuma attīstīšana ļautu bērniem būt ģimenē visu laiku, vienlaikus dodot vecākiem iespēju iekļauties darba tirgū. Šobrīd dienas centru pakalpojumi ir pieejami tikai daļai Rīgas, Rīgas rajona, Rēzeknes, Dobeles, Jēkabpils un Tukuma rajonu ģimeņu, kurās aug bērns ar speciālām vajadzībām. 2005. gadā visā valstī aprūpētāja pakalpojums bija pieejams tikai 119 bērniem invalīdiem. Vajadzētu attīstīt arī sociālā aprūpētāja pakalpojumu uz dažām stundām dienā, jo tas vecākiem ir nepieciešams (aiziet pie friziera, aizbraukt uz teātri, satīties ar draugiem u.c.).

Vairāki vecāki norādīja, ka viņu ģimenei būtu ļoti nepieciešams sociālais aprūpētājs uz laiku.

Materiālā maznodrošinātība ir izteikts šīs mērķgrupas riska faktors. Materiālā palīdzība, ko sniedz valsts un pašvaldības, ir nepietiekama, un tāpēc ģimenēm, kurās viens vecāks audzina bērnu ar speciālām vajadzībām, ir izteikts sociālās atstumtības risks tieši maznodrošinātības dēļ. Šīm ģimenēm maznodrošinātības novēršanai būtisks atspajds būtu valsts finansētu garantētu palīgīdzekļu klāsts.

Tikai neliela respondentu daļa, vērtējot savu situāciju šodienas Latvijas sabiedrībā, norādīja, ka jūtas tajā labi vai vismaz apmierinoši. Daudzi vecāki uzsvēra, ka Latvijas sabiedrības attieksme pret bērniem un cilvēkiem ar īpašām vajadzībām pēdējos gados palēnām mainās uz labo pusi, tomēr ir vērojamas vairākas negatīvas parādības. Joprojām vecāki uz ielas jūt nepatīkamu, pastiprinātu, nevēlamu apkārtējo cilvēku ziņkāri. Daži vecāki norāda, ka sajutuši neizpratni, pat nievājošu attieksmi pret sevi un bērnu.

Gandrīz visu vecāku izteikumi liecina, ka bērna saslimšana vai bērna ar speciālām vajadzībām piedzimšana bijusi nopietna krīzes situācija, ko nācies pārdzīvot, un sekas bieži jūtamās joprojām. Krīzes parādības skārušas gan viņus pašus, gan arī tuviniekus. Vecāki minēja tādas smagus psiholoģiskos pārdzīvojumus kā šoks, depresija, nomāktība, kauns, vainas sajūta, sirdsapziņas pārmetumi, pamestības, vientulības sajūta, bezpalīdzība, atstumtība, atsvešinātība no visiem, izolētība. Tā kā bērna augšana, viņa veselības stāvokļa svārstības, paša vecāka novecošanās u.c. var radīt atkārtotas krīzes situācijas, viņiem ir nepieciešams pastāvīgs psiholoģisks un sociāls atbalsts.

Pētījuma mērķgrupa - vecāki, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, – ir pakļauta dubultam sociālās atstumtības riskam. Bieži vien tieši bērna piedzimšana vai bērna saslimšana ir bijis pamats ģimenes iziršanai. Visiem respondentiem otra vecāka aiziešana no ģimenes vai viņa nāve ir bijusi vēl viena krīzes situācija viņu dzīvē, radot papildu nedrošību, spēku izsīkumu, apjukumu, aizvainojumu, pamestības sajūtu. Vecāki ne vienmēr spēj paši racionālā un produktīvā veidā tikt galā ar šo traumatisko situāciju, tāpēc viņiem vajadzīgs psiholoģisks atbalsts arī šīs krīzes un tās seku pārvarēšanai.

Neviens no pētījuma respondentiem vīriešiem un vairāk nekā puse respondentu sievietēm savu dzimumu neuzskatīja par riska faktoru, kas traucētu veiksmīgi iesaistīties darba tirgū. Lai gan nav precīzu datu par vienuļo vecāku sadalījumu pēc dzimuma, tomēr, spriežot pēc sociālā darba ekspertu teiktā, sievietes ir šīs sociālās grupas absolūts vairākums. Viena vecāka ģimenes, kurās bērnu ar speciālām vajadzībām audzina tēvs, ir ļoti reta parādība. Tāpēc varam runāt par kultūras normu radītu diskrimināciju, kas nosaka, ka ģimenē vai pēc laulības šķiršanas tieši sievietei ir jāuzņemas atbildība par bērnu audzināšanu. Iespējams, ka bērnu invalīdu viena vecāka ģimenēs, kurās aug bērns ar speciālām vajadzībām, šī kultūras norma realizējas vēl izteiktāk.

Viens no vienuļo vecāku sociālās izolētības pārvarēšanas un nodarbinātības iespēju paplašināšanas instrumentiem ir informācijas tehnoloģiju piedāvāto iespēju izmantošana. Tās

viņiem pavērtu iespēju strādāt mājās, izmantojot datoru, arī datoru un internetu. Daudzi vecāki informāciju tehnoloģiju pieejamību mājās saista arī ar bērna nākotni. Tomēr daudzām viena vecāka ģimenēm, kurās aug bērns ar īpašām vajadzībām, ir finansiāli neiespējami iegādāties datoru, ievilkt un apmaksāt interneta pakalpojumus. Vairākums viņu arī neprot lietot datoru.

Vairāk nekā puse respondentu uzskata, ka viņiem, lai veiksmīgi iekļautos darba tirgū un spētu labāk palīdzēt arī bērnam, vajadzētu labāk apgūt likumdošanas zināšanas. Gandrīz puse respondentu norāda, ka viņiem ļoti nepieciešams būtu apgūt svešvalodu un datora lietošanas prasmes, arī zināšanas par uzņēmējdarbības pamatiem. Trešdaļa respondentu vēlas attīstīt savas saskarsmes prasmes.

Gandrīz visi respondenti uzskata, ka viņiem, lai labāk saprastu savu bērnu un arī labāk tiktu galā paši ar savām psiholoģiskajām problēmām, ir nepieciešams psiholoģisks atbalsts.

Rekomendācijas

Nepieciešams izveidot precīzu, pieejamu datu bāzi par bērniem ar speciālām vajadzībām. Ir jāturpina darbs, veidojot Latvijas invalīdu reģistru, kura informācija būtu pieejama, integrēta, bet vienlaikus garantētu nepieciešamo konfidencialitāti.

Jāpilnveido sociālās palīdzības un pakalpojumu sniedzēju - valsts, pašvaldību institūciju un sabiedrisko organizāciju - sadarbība, tādējādi atvieglojot vecākiem un viņu bērniem nepieciešamā sociālās un medicīniskās palīdzības un pakalpojumu kompleksa saņemšanu.

Jāattīsta tādi sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu veidi, kas ir vērsti uz visas ģimenes, kurā aug bērns ar speciālām vajadzībām, atbalstu.

Vēlams sociālo pakalpojumu saņemšanā pastiprināt vecāku pašu aktivitāti, tomēr vajadzētu būt arī lielākai atsaucībai un iniciatīvai no pakalpojumu sniedzēju puses. Pašvaldībās jāpilnveido sociālā darba kvalitāte, izskaužot subjektīvisma gadījumus pabalstu un sociālo pakalpojumu piešķiršanā.

Jāpilnveido informācijas aprīte par sociālo palīdzību un sociālajiem pakalpojumiem. Būtu vēlams informāciju rakstiskā veidā piegādāt nepastarpināti katrai ģimenei, kurā aug bērns ar speciālām vajadzībām. Būtu apsverama iespēja izveidot speciālu interneta mājaslapu, kurā tiktu apkopota un būtu pieejama informācija par visu sociālā atbalsta sistēmā iesaistīto partneru piedāvājumu.

Valstī jāturpina attīstīt un jāpaplašina alternatīvās aprūpes pakalpojumi - dienas centru bērniem ar speciālām vajadzībām tīklam, aprūpētāju skaitam vajadzētu būt tādā, lai būtu pieejams visiem, kuriem tas ir nepieciešams.

Vecāku atbalsta grupu veidošana jāturpina, apsverot iespēju veidot tās gan pēc teritoriālā principa, gan veidojot vecāku grupas, kuru bērniem ir līdzīgas saslimšanas.

Ir jārada īpašs sociālā un psiholoģiskā atbalsta mehānisms, lai mazinātu vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām,

psiholoģisko labilitāti. Tam vajadzētu būt nevis vienreizējam, bet gan regulāram pakalpojumam. Turklāt tam būtu jāaptver gan vecāki, gan citi tuvinieki – bērns ar speciālām vajadzībām, citi bērni, vecvecāki, kuri dzīvo šajā ģimenē.

Lai palielinātu vecāku, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, konkurētspēju darba tirgū, jāsniedz iespēja viņiem apmeklēt pārkvalifikācijas un citus kursus, vienlaikus iekļaujot vecāku izglītošanā arī pastiprinātu psiholoģiskās izglītības sadaļu.

Vēlams vecākus, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, kā īpaši atbalstāmu grupu, iekļaut dažādos projektos, kas vērsti uz informācijas tehnoloģiju izplatības palielināšanu, tādējādi radot viņiem iespēju ar informācijas tehnoloģiju palīdzību mazināt savu un bērnu sociālo atstumtību.

Vecākiem, kuri vieni audzina bērnus ar speciālām vajadzībām, īpaša vērība būtu jāpievērš dažādiem dzimumu diskriminācijas novēršanas veicināšanas pasākumiem, jo šajā grupā vērojama izteikta kultūras tradīciju radīta netieša sievietes diskriminācija.